

Լ ՈՒՄԱՅ

ԴՐԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՍԻ

1900 թ.

Ա. ԳՐԻԳՐԻ

ՅԱԽԵԼՈՒԱԾ

Ա.

ԿԱՆՈՆՔ Ս. ԺՈՂՈՎՈՑ

ԳՈՐԾ ԱՐԻՍՏԱԿԷՍ ԱՐՔԵՊԻՍ. ԴԱԻԹԵԱՆԻ

1—16 էր. (շարունակելի)

Բ.

ԿՈՅՐ ԵՐԱԺԻԾՏԸ

ՎԼ. ԿԱՐԱԼԷՆԿՈՒ

ԹԱՐԴՄ. ՄՈՒՇԷ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

1—48 էր. (շարունակելի),

ԿՈՅՐ ԵՐԱԺԻՇՏ

(Էտիւդ)

Ա. ԳԼՈՒԽ.

I

Հարաւ-արեւմտեան Ռուսիայի Հարուստ ընտանիքներից մէկում, մի խաւար գիշերուայ կիսին աշխարհ եկաւ մանուկը: Խորին մոռացութեան մէջ պառկած էր նորատի մայրը. բայց երբ սենեակում լսուեց նորածին մանկան առաջին խաղաղ և վշտալի ճիչը, նա անկողնում աչքերը փակ պառկած տեղը սկսեց շարժուել: Մօր շրթունքները մի բան էին շշնջում. իսկ նրա քնքոյշ, համարեա դեռ մանկական գծագրութիւն ունեցող դէմքի վրայ երևաց տանջանքի անհամբեր շարժումներ, ինչպէս որ երևում է երես պռած երեխի դէմքին, երբ իրեն համար մի անսովոր վիշտ է կրում:

Տատմէրը իւր ականջը խոնարհեցրեց նրա շրթունքներին, որ մի բան էին շշնջում:

— Ինչո՞ւ... նա ինչո՞ւ է..., հազիւ լսելի ձայնով հարցնում էր հիւանդը:

Տատմէրը հարցը չհասկացաւ: Մանուկը նորից

ճչաց: Սուր տանջանքի ստուեր անցաւ հիւանդի երեսով և արտասուքի խոշոր կաթիլը դուրս ծորեցաւ նրա խուփ աչքերից:

— Ինչո՞ւ... ինչո՞ւ է..., կրկին կամաց շշնջում էին նրա շրթունքները:

Տատմէրն այս անգամ հարցը հասկացաւ և հանգիստ պատասխան տուեց.

— Հարցնում էք, թէ ինչո՞ւ է երեխան լաց լինում: Միշտ այդպէս է լինում, հանգստացէք:

Բայց մայրը չհանգստացաւ: Եւ ամեն անգամ, որ մանուկը ճչում էր, նա ցնցւում էր և շարունակ ցասկոտ անհամբերութեամբ կրկնում.

— Ինչո՞ւ... այդպէս... այդպէս սարսափելի է:

Տատմէրը մանկան ճչի մէջ ոչ մի առանձին բան չէր նկատում և տեսնելով, որ մայրը կարծես անորոշ մոռացութեան մէջ է խօսում և հաւանականօրէն, ուղղակի զառանցում է, թողեց նրան ու սկսեւ երեխի հետ լինել:

Մանկամարդ մայրը լռեց և միայն ժամանակ առ ժամանակ մի ծանր տանջանք, որ ոչ մի շարժումով կամ խօսքով չէր կարող դուրս ժայթքել, արտասուքի խոշոր կաթիլներ էր քամում նրա աչքերից: Արտասուքը խիտ, սև արտևանունքի միջից դուրս ծորելով կաթիլ-կաթիլ, հանդարտ գլորւում էր նրա մարմարինի նման դժգոյն այտերի վրայով:

Գուցէ մօր սիրտը զգում էր, որ նորածին մանկան հետ աշխարհ էր եկել մի մութ, անփարատելի վիշտ, որը օրրանի վրայ կախուած՝ մինչև գերեզման պիտի ուղեկից լինէր այդ դեռաբոյս կեանքին:

Սուկայն գուցէ և դա իրօք զառանցանք էր: Այսպէս թէ այնպէս երեխան կոյր ծնունեց:

II.

Սկզբում ոչ ոք չնկատեց այդ։ Մանուկը նայում էր այն աղօտ և անորոշ հայեացքով, որով առհասարակ մինչև մի որոշեալ ժամանակ նայում են բոլոր նորածինները։ Օրերը միմեանց ետևից անցնում էին. նորածինն արդէն մի քանի շաբթական էր։ Նրա աչքերը պարզուեցան, հայեացքի պղտոր փառն անցաւ և բիբը որոշուեց։ Բայց մանուկը գլուխը չէր դարձնում դէպի լուսաւոր ճառագայթի կողմը, որ թռչունների ուրախ ծղվլոցի ու հէնց պատուհանի տուաջ, գիւղական խիտ պարտիզում տատանուող կանաչ աճարքենու սօսաւիւնի հետ թափանցում էր սենեակը։ Մայրն արդէն առողջացել էր և առաջինն ինքն եղաւ, որ վրդովուած նկատեց մանուկի դէմքի տարօրինակ արտայայտութիւնը, որ անշարժ էր և մի տեսակ ոչ մանկական լրջութիւն ունէր։

Նորատի կինը սարսափահար տատրակի նման նայում էր մարդկանց երեսին ու հարցնում.

— Ասացէք, ինչո՞ւ նա այդպէս է։

— Ինչպէս է որ, — անտարբերութեամբ հարցնում էին կողմնակի մարդիկ, — Նա ոչնչով չէ տարբերում նոյն հասակի ուրիշ մանուկներից։

— Տեսէք, ինչպէս նա տարօրինակ կերպով ձեռներով մի բան է որոնում...։

— Դեռ ևս մանուկը չէ կարողանում իւր ձեռների շարժումները տեսութեան տպաւորութիւններին համակերպել, — պատասխանեց բժիշկը։

— Բայց ինչո՞ւ միշտ մի ուղղութեամբ է նայում...։ Նա... նա... կոյր է, — յանկարծ մօր կրծքից դուրս պրծաւ այդ սարսափելի կասկածը, և ոչ ոք չկարողացաւ նրան հանգստացնել։

Բժիշկը մանկանը իւր գիրկն առաւ, արագութեամբ լոյսի կողմը դարձրեց և աչքերին նայեցաւ: Նա թեթեակի շփոթուեց և մի քանի աննշան խօսքեր ասելով հեռացաւ՝ խոստանալով, որ երկու օրից կրկին կգայ:

Մայրը երեխին իւր կրծքին սեղմած լաց էր լինում ու գնդահար եղած թուչնի նման թրպրտում, իսկ մանկան աչքերը դարձեալ նոյն անշարժ և դժնի հայեացքն ունէին:

Բժիշկը, լիրաւի, երկու օրից եկաւ իւր հետ բերելով նաև աչադէտ գործիք: Նա ճրագ վառեց, որը հեռացնում ու մօտեցնում էր մանուկի աչքերին, նալում էր նրանց և, վերջապէս, շփոթուած ասաց.

— Դժբաղդաբար, տիկին... դուք չէք սխալուել...
Արդարև մանուկը կոյր է և այն էլ՝ անբուժելի...:

Մայրը հանգիստ թախիծով լսեց այդ տեղեկութիւնը:

— Ես այդ վաղուց գիտէի, — ասաց նա կամացուկ:

III

Այն ընտանիքը, որի մէջ աշխարհ եկաւ մանուկը, բազմանդամ չէր: Բացի լիշեալ տնձերից, նա բաղկացած էր նաև հօրից ու «քեռի Մակսիմից»՝ ինչպէս անուանում էին նրան ամենքը՝ թէ տնեցիք և թէ նոյն իսկ օտարները: Հայրը նման էր Հարաւարեմտեան Ռուսիայի միւս հազարաւոր գիւղական կալուածատէրերին. նա մի բարեհոգի, կարելի է ասել բարի մարդ էր. լաւ պահում էր բանուորներին և շատ սիրում էր նոր աղօրքներ շինել ու եղածները վերաշինել: Այդ զբաղմունքը համարեա թէ ամբողջովին խլում էր նրա բոլոր ժամանակը, ուստի և նրա ձայնը տան մէջ միայն յայտնի, որոշեալ ժամերին էր լսուում, որը պատահում էր ճաշին, նախաճաշին ու համանման գիպուածներում:

Այդ ժամանակ նա միշտ այս միևնույն անփոփոխելի նախադասութիւնն էր կրկնում. «Բնչպէս ես, հոգիս, չաւ ես», որից յետոյ սեղան էր նստում և այլ ևս համարեա թէ ոչինչ չէր խօսում և հազիւ երբեմն մի որ և իցէ տեղեկութիւն կը հաղորդէր կաղնուց շինուած գլանի կամ ատամնաւոր անուռի մասին: Հասկանալի է, որ նրա խաղաղ ու անպաճոյճ գոյութիւնը շատ սակաւ պիտի արտացոլար իւր որդու հոգեկան կազմի վրայ:

Մինչդեռ քեռի Մակսիմը, դրա հակառակ, բոլորովին ուրիշ մարդ էր: Մեր նկարագրած դէպքից մի տասը տարի առաջ քեռի Մակսիմը ամենավտանգաւոր կռուարարի հռչակ էր վայելում ոչ միայն իւր կալուածքի շրջակայքում, այլ և Կիևի «կոնտրակտներում» ¹⁾: Բոլորն էլ զօրմանում էին, թէ Բնչպէս է եղել, որ ամենայն կողմից յարգելի մի ընտանիքի մէջ, ինչպիսին պաննի ²⁾ Պոպելսկու (ի ծնէ Եացենկո) ընտանիքն էր, մի այդպիսի սարսափելի եղբայր էր դուրս եկել: Ոչ ոք չգիտէր, թէ Բնչպէս պէտք է նրա հետ վարուել և ինչով նրան հաճելի լինել: Պաների հաճոյախօսութեան նա կոպտութեամբ էր պատասխանում, իսկ շինականների վրայ մի այնպիսի կամայականութիւն էր բռնեցնում ու հետներն էլ այնպէս կոշտ վարում, որ ամենախաղաղ շլեախտիչն ³⁾ անգամ անպատճառ ապտակներով կը պատասխանէր: Վերջապէս քեռի Մակսիմը, ի մեծ ուրախութիւն բոլոր բարեմիտ մարդկանց, չգիտեմ ինչ բանի համար սաստիկ զայրանալով Աւստ-

¹⁾ Տեղական բարբառով «կոնտրակտ» կոչւում էր Կիևի երբեմն հռչակաւոր տօնավաճառանոցը: Մ. Հ.

²⁾ Լեհերէն պան նշանակում է պարոն, աղայ, պաննի—տիւկին և օրիորդ, պանիչ—տիրոջ որդի: Մ. Թ.

³⁾ Շլեախտիչ—լեհական ազնուական: Շլեախտիչները XV դարում սկսան գերակշիռ դեռ խաղալ իրենց երկրի պատմու-

ընացինք Վրայ, գնաց Իտալիա, այնտեղ միացաւ իրեն նման խռովարար ու հերետիկոս Գարիբալդին, ¹⁾ որը, ինչպէս տեղական կալուածատէր—պաները զարհուրելով պատմում էին, սատանայի հետ եղբայրացած նոյն իսկ «պապեժին» ²⁾ կռուելի նշանակութիւն չէր տալիս: Իհարկէ, Մակսիմն այսպէսով լաւիտենական կորուստի մատնեց իւր անհանգիստ ու աղանդաւոր հոգին, բայց դրա փոխարէն «կոնտրակտները» նուազ անկարգութիւններով էին վերջանում, իսկ շատ ազնիւ մայրիկներ էլ դադարեցան իրենց զաւակների վիճակի մասին անհանգիստ լինելուց:

Երևի աւտրիացիներն էլ խիստ զայրացած էին քեռի Մակսիմի վրայ: Ժամանակ առ ժամանակ, կալուածատէր-պաների ի հնուց անտի սիրելի «Համբաւաբեր» լրագրի հաղորդած տեղեկութիւնների մէջ Գարիբալդու ամենայանգուզն մարտիկների թւում լիշուում էր նաեւ քեռի Մակսիմի անունը, մինչև որ վերջապէս մի անգամ էլ պաները նոյն «Համբաւաբերից» տեղեկացան, որ նա իւր ձիով ընկել է պատերազմի դաշտում: Կատաղած աւստրիացիները, որ հաւանօրէն, վաղուց արդէն ատամ էին սրած այդ վնասաբեր վոլնցու ³⁾ վրայ (համարեա որի շնորհիւ, իւր հալըննակիցները ասելով, դեռ ևս կանգուն էր մնում Գարիբալդին), դմակի նման թիֆայ-թիֆայ էին արել նրան:

Թեան մէջ և հայրենիքի կործանման պատճառ դարձան սոսկալի երկպառակութիւն ձգելով:

Մ. Թ.

¹⁾ Գարիբալդին Իտալիայի ազատութեան և միութեան ամենանշանաւոր հերոսներից մէկն է. ծն. 1807 թ. վախճան. 1882 թ.

²⁾ «Պապեժ», պապ, կաթոլիկ եկեղեցու պետը: Մ. Թ.

³⁾ Վոլըյն—հնում առանձին իշխանութիւն էր. միայն 1798 թ. անցաւ Ռուսիայի տիրապետութեան տակ. ներկայումս Վոլընսկայտ նահանգի մեծ մասն է կազմում: Մ. Թ.

— Վատ վախճան ունեցաւ Մակսիմը, — ասացին պաներն ու ալդ բանը վերագրեցին սուրբ Պետրոսի յատկապէս դէպի իւր տեղակալը ցոյց տուած հովանաւորութեանը: Մակսիմին մեռած էին համարում:

Բայց բանից երևաց, որ աւստրիական թրերն անկարող էին եղել Մակսիմի միջից դուրս վանելու նրա յամառ հոգին, որը մնացել է նրա, թէեւ սաստիկ վնասուած, մարմնի մէջ: Գարիբալդու խռովարարներն իրենց արժանաւոր ընկերակցին դուրս էին բերել կոտորածից, մի տեղ հիւանդանոց տարել, և ահա, մի քանի տարուց յետոյ, Մակսիմն անակնկալ կերպով եկաւ իւր քրոջ տունն, ուր և մնաց:

Այժմ արդէն մենամարտներն ալ ևս նրա բանը չէին: Նրա աջ ոտը բոլորովին կտրուած էր, ուստի և անթացուցիկ էր ման գալիս, իսկ ձախ ձեռքը վնասուել ու միայն մի կերպով ձեռնափայտին յենուելու էր պէտք գալիս: Նոյն իսկ ինքն աւելի լրջացել, խաղաղ բնավորութիւն էր ստացել. և դեռ սուր լեզուն էր միայն, որ դեռ ևս ժամանակ առ ժամանակ անվրէպ գործում էր, ինչպէս երբեմն իւր սուրը: Նա «կոնտրակտներ» գնալուց դադարեց, հասարակութեան մէջ շատ քիչ էր մտնում և ժամանակի մեծ մասն անց էր կացնում իւր ընթերցարանում գրքեր կարդալով, որոնց մասին ոչ ոք ոչինչ չգիտէր, միայն ենթադրում էին, թէ պէտք է որ դրանք անաստուածական գրքեր լինէին: Նա մի բան էլ էր գրում, բայց որովհետեւ ալդ գրուածքներն երբէք տեղական „Համբաւաբերի“ մէջ լոյս չէին տեսնում, ուստի և ոչ ոք լուրջ նշանակութիւն չէր տալիս դրանց:

Այն միջոցին, որ նոր էակը աշխարհ եկաւ գիւղական տան մէջ ու սկսեց աճել, արդէն արծաթագոյն ալիքը նոր-նոր սկսել էր երևալ քեռի Մակսիմի կարճ

խուզած մազերի մէջ։ Անթացուպերի անընդհատ ճընշումից նրա ուսերը վեր էին բարձրացել, մարմինը քառակուսի ձև ստացել։ Նրա օտարոտի կերպարանքը, կիտած խոժոռ յօնքերը, անթացուպերի թրխկոցը, ծխախոտի ծխի բարդերը, որոնցով նա միշտ շրջապատուած էր, որովհետև չիբուխը բերանից չէր բաց թողնում, — այս ամենը վախեցնում էր կողմնակի մարդկանց. միայն այդ անկար զինուորականին մօտիկ անձերը գիտէին, որ նրա այդ կտրատուած մարմնի մէջ բարի ու ջերմ սիրտ է բաբախում, իսկ խիտ ու կոշտ մազերով ծածկուած քառակուսի մեծ գլխի մէջ գործում է անհասնգիստ միտքը։

Սակայն նոյն իսկ մօտիկ անձերն էլ չէին իմանում, թէ այդ միջոցին ինչ խնդրով էր զբաղուած նրա միտքը։ Նրանք միայն տեսնում էին, որ քեռի Մակսիմը, կապույտ ծխով շրջապատուած, երբեմն ամբողջ ժամեր, միգամած հայեացքով ու խիտ յոնքերը խոժոռ կիտած, անշարժ մնում էր նստած։ Մինչդեռ հաշմանդամ մարտիկը մտածում էր, թէ կեանքը կռիւ է և նրա մէջ անկար մարտիկների համար տեղ չկայ։ Նա մտածում էր, թէ ինքն առ միշտ դուրս է ընկած մարտիկների շարքից և աւելորդ բեռն է դարձել վիրաւորեալների կռուքի մէջ. նրան թւում էր, թէ ինքը նման է մի ասպետի, որին կեանքը ձիուց գլորելով հողին է հաւասարացրել։ Միթէ փոքրոգութիւն չէ ոտնատակ գնացած սողունի նման փոշու մէջ թաւայելը. փոքրոգութիւն չէ յաղթականի ասպանդակը բռնած՝ նրանից իւր սեփական գոյութեան թշուառ մնացորդը աղերսագին խնդրել։

Մինչ քեռի Մակսիմը սառնասիրտ արիութեամբ քննում էր այս հրատապ միտքը՝ կշռադատելով ու համադրելով բոլոր թեր ու դէմ փաստերը, նրա աչքերի

առաջ սկսեց առփայլել նոր էակը, որին ճակատագիրն արդէն իսկ որոշել էր անկար ծնուել: Սկզբում նա ուշադրութիւն չէր դարձնում կոյր երեխայի վրայ, բայց յետոյ, երեխայի ու իւր սեփական վիճակի տարօրինակ նմանութիւնը հետաքրքրեց նրան:

— Հը՛մ... հը՛, — մտախոհ ասաց նա աչքի ծայրով երեխային նայելով, — սա նոյնպէս անկար զինուոր է: Եթէ երկսիս միացնէին, իցէ թէ մի բանի պիտանացու մարդուկ դառնայինք:

Այնուհետեւ նրա հայեացքն աւելի ու աւելի յաճախ սկսեց կանգ առնել երեխայի վրայ:

IV

Երեխան կոյր ծնուեց: Ո՛վ էր նրա դժբաղդութեան պատճառը: Ոչ ոք: Այստեղ ոչ միայն ում և իցէ «չար կամքի» ստուերն իսկ չկար, այլ և հէնց դժբաղդութեան պատճառն էլ ծածկուած է կեանքի խորհրդաւոր և բարդ գործառնութիւնների մէջ, մի խոր անդ: Մինչդեռ ամեն անգամ, որ մայրը իւր կոյր որդուն չէր մտիկ տալէս, սիրտը սուր ցաւից մորմոքում էր: Ի հարկէ, սոյն դէպքում նա տանջւում էր որպէս մայր, որ իւր զաւակի արատին կարեկից էր լինում և մռայլ կերպով հախաղգում այն ապագան, որ սպասում էր մանուկին: Սակայն բացի այս նախազգացումից նորատի կնոջ սրտի խորքում մարմաջում էր նաև այն գիտակցութիւնը, թէ դժբաղդութեան պատճառը, որպէս ահաւոր հնարաւորութիւն, գտնւում էր նրանց մէջ, որոնք կեանք էին տուել նրան...: Այսքանս բաւական էր, որ գեղեցիկ, բայց լուսազուրկ աչքերով փոքրիկ էակը ընտանիքի կեդրոնը, նրա անգիտակցական բռնակալը դառնար և տան մէջ ամեն բան նրա ամենամանր քմահաճոյքներին յարմարէր:

Ո՛վ գիտէ ժամանակով ինչ դուրս գար այդ երեւելայից, որ իւր քամբախտութեամբն արգէն անտռիթ ցասկոտութեան էր տրամագրուած, և որի մէջ բոլոր շրջապատողներն էլ ձգտում էին եսամոլութիւն զարգացնել, եթէ որ տարօրինակ ճակատագիրն ու աշտրիական սրերը քեռի Մակսիմին չստիպէին գիւղ իւր քրոջ մօտ տեղափոխուել:

Տան մէջ կոյր մանուկի ներկայութիւնը աստիճանաբար և անդգալապէս ուրիշ ուղղութիւն տուեց հաշմանդամ մարտիկի գործունեայ մտքերին: Նա դարձեալ ամբողջ ժամեր նստում էր չիբուխը ծխելով, բայց այժմ նախկին խոր և բուժ ցաւի տեղ նրա աչքերի մէջ հետաքրքիր դիտողի խորաքննին արտայայտութիւն էր երևում: Եւ որքան քեռի Մակսիմը ուշի ուշով գիտում էր, այնքան յաճախ խոժոռում էին նրա խիտ լոնքերը և նա աւելի սաստիկ էր փուհ-փուհացնում իւր չիբուխը: Վերջապէս նա մի անգամ վճռեց միջամտել:

—Այս երեխան,—ասաց նա ծուխն օղակօղակ թողնելով,—ինձանից անհամեմատ աւելի գժբաղդ է լինելու: Երնէկ ծնուած չլինէր:

Նորատի կինը գլուխը կախ գցեց և արտասուքի կաթիլը գլորուեց նրա ձեռագործի վրայ:

—Քու կողմից խստասրտութիւն է, որ ինձ լիշեցնում ես այդ, Մակս,—ասաց նա ցած ձայնով.—Առանց նպատակի լիշեցնել...

—Ես ճշմարտութիւնն եմ ասում,—պատասխանեց Մակսիմը:—Ձեռք ու ոտք չունիմ, բայց աչք ունիմ: Երեխան աչք չունի, իսկ ժամանակով էլ ոչ ձեռք կունենայ, ոչ ոտք, ոչ կամք...

—Ինչո՞ւ:

—Հասկացիր միտքս, Աննա,—աւելի քնքշութեամբ ասաց Մակսիմը:—Ի զուր տեղը քեզ խիստ բան չեմ

ասիլ: Երեխան ջղալին նուրբ կազմուածք ունի: Առ ալժմ դեռ ամենայն հաւանականութիւն կայ նրա միւս ընդունակութիւններն այն աստիճանի զարգացնելու, որ գէթ մասամբ կարող լինին նրա կուրութեան փոխարինել: Բայց դրա համար վարժութիւն է հարկաւոր, իսկ վարժուել կարելի է միմիայն անհրաժեշտութիւնից ստիպուած: Անմիտ հոգածութեամբ նրանից խլում է ուժգնութիւն գործ դնելու անհրաժեշտութիւնը, որով ոչնչանում է նրա մէջ եղած առաւել կատարեալ կեանք ունենալու հաւանականութիւնը:

Մակսիմի քոյրը խելացի կին էր, ուստի և կարողացաւ զսպել իւր մէջ այն անմիջական դրդմանը, որը, մանուկի ամեն մի ճիշդ լսելիս, նրան ստիպում էր գլխաւորապէս դէպի նա վազել:

Այս խօսակցութիւնից մի քանի տմիս յետոյ երեխան ազատ և արագ չոչ էր անում սենեակներում, ամեն մի ձայնի վրայ ականջը սրում և մի տեսակ, ուրիշ երեխաներին ոչ-յատուկ արագութեամբ շօշափում էր ձեռքն ընկած ամեն մի առարկայ:

V

Նա շատ շուտով սկսաւ իւր մօրը ճանաչել նրա քալուածքից, շորի խշշոցից և էլի մի տեսակ, միայն իրեն մատչելի, իսկ ուրիշներին անըմբռնելի նշաններից. — որքան ուզում է սենեակում մարդ լինէր, որ կողմն ուզում է տեղափոխուէին, դարձեալ նա միշտ առանց վրիպելու այն կողմն էր ուղղւում, ուր որ իւր մայրն էր նստած լինում: Երբ որ մայրն անակնկալ կերպով խտտում էր նրան, նա իսկոյն հասկանում էր, որ մօր գրկումն է: Բայց երբ ուրիշներն էին խտտում, մանուկը իւր թաթիկներով արագապէս շօշափում էր իրեն գրկողի դէմքը. նա նոյնպէս շուտով ճանաչում

էր զայեակին, քեռի Մակսիմին, հօրը։ Իսկ երբ անծանօթ մարդու ձեռք էր ընկնում, այն ժամանակ մանրիկ ձեռների շարժումներն աւելի դանդաղանում էին. երեխան զգուշութեամբ և ուշադրութեամբ ձեռները ման էր ածում անծանօթ դէմքի վրայով և այդ միջոցին նրա դէմքի գծերը լարուած ուշադրութիւն էին արտայայտում. նա, ասես թէ, իւր մատների ծայրիկներով խորամուկս եղած «մտիկ էր տալիս»։

Նա բնութեամբ շատ առույգ և աշխոյժ երեխայ կը դառնար. բայց մաիսները յաջորդում էին իրար և կուրուրեան կնիքը աւելի ու աւելի դրոշմոււմ էր յանկան խառնուածքի վրայ, որ սկսել էր որոշ կերպարանք ստանալ։ Մարժումների աշխուժութիւնը կամաց-կամաց անհետանում էր. նա սկսեց առանձնացած անկիւններ քաշուել, ուր ամբողջ ժամեր նստում էր հանգիստ, դէմքի գծերը սառած. ասես թէ մի բանի ականջ դնելիս լինէր։ Երբ սենեակում խաղաղ էր լինում և իրար փոխանակող բազմազան ձայները նրա ուշադրութիւնը չէին գրաւում, նա, վարանմունքն ու ապշութիւնը իւր գեղեցիկ և ոչ-մանկական լուրջ դէմքին, կարծես թէ մի բան էր խորհում։

Քեռի Մակսիմը գլխի ընկաւ. մանուկի ջղային նուրբ և հարուստ կազմուածքը գեր ի վեր էր հանդիսանում և ասես թէ շօջափման ու լսելիքի զգայութիւնների ըմբռնողութեամբ ձգտում էր մի որոշ չսփով իւր տպաւորութիւնների պակասորդը լրացնել։ Նրա շօջափողութեան զարմանալի նրբութիւնն ապշեցնում էր բոլորին։ Մինչև անգամ ժամանակ-ժամանակ այնպէս էր թւում, թէ նոյն իսկ գոյների ըմբռնողութիւնն էլ օտար չէր նրա համար—երբ նրա ձեռքը պալծառ գոյնի կտորտանք էին ընկնում, նա իւր բաւական մատներն աւելի երկար էր պահում նրանց վրայ

և զարմացած ուշադրութեան արտայայտութիւն էր անցնում նրա դէմքի վրայ, Սակայն, ժամանակ անցնելով, աւելի ու աւելի պարզուեց, որ առաւելապէս նրա ականջի ըմբռնողութիւնն է զարգանում: Նա շուտով կատարելապէս ուսումնասիրեց սենեակները՝ նրանց արձակած ձայներից, զանազանում էր տնեցիների քայլուածքը, անկար զինուորական քեռու աթոռի ճըռճըռոցը, իւր մօր ձեռքի դերձանի համաչափ, խուլ շշուկը, պատի ժամացույցի համահաւասար չիւլիկոցը: Երբեմն, պատի երկարութեամբ սողալով, ուշադրութեամբ ականջ էր դնում ուրիշների համար անլսելի թեթեւ շշուկին և ձեռքը բարձրացնելով մեկնում էր պատի ծաղկաթղթի վրայ վազող ճանճի ետևից: Երբ ճանճը վախեցած վեր էր կենում տեղից և թռչում էր, ցաւազար տարակուսանքի արտայայտութիւն էր երեւում կոյրի երեսին: Նա չէր կարողանում ճանճի խորհրդաւոր անհետացման մասին հաշիւ տալ իրեն: Բայց վերջերին այդպիսի դէպքերում էլ նրա դէմքը պահպանում էր խելացի ուշադրութեան արտայայտութիւնը: Նա գլուխը շուռ էր տալիս ճանճի թռած կողմը. նրա սուր ականջն իսկոյն ըմբռնում էր օդի մէջ ճանճի թևերի պատճառած նուրբ ձայնը:

Կոյրին շրջապատող ցոլուն, հնչող ու շարժուն աշխարհը գլխաւորապէս ձայնի ձևով էր թափանցում նրա փոքրիկ գլխի մէջ և այդ ձևերով էլ ձուլւում էին նրա մտապատկերները: Մի առանձին արտայայտութիւն սառչում—մնում էր նրա դէմքի վրայ, այնպիսի արտայայտութիւն, որ բնորոշ է լսելու համար լարուած ուշադրութեանը—ներքին ծնօտը թեթեւակի ձգւում էր, յոնքերը կիտւում, գլուխը խոնարհում ու երկարած բարակ վզի վրայ առաջ մեկնում: Այդ միջոցին գեղեցիկ, բայց անշարժ մնացած աչքերը մի տե-

սակ զժնի և միանգամայն սրտաշարժ տեսք էին տալիս կոյրի դէմքին:

VI

Կոյր մանկան կեանքի երկրորդ ձմեռը իւր վախճանին էր մօտենում: Դուրսը ձիւնն արգէն հալուում էր. գարնանային վտակները խոխոջում էին, իսկ միւսնոյն ժամանակ մանուկն էլ, որ ամբողջ ձմեռը տկարութեան պատճառով սենեակից չէր դուրս եկել և մաքուր օդի երես չէր տեսել, սկսաւ կազդուրուել:

Պատուհանների երկրորդ փեղկերը վերցրին և գարունը կրկնապատկած ուժով ներս խուժեց սենեակը: Փարնանային գեղածիծաղ արեգակը նայում էր լուսազեղ պատուհաններից, աճարքենու տակաւին մերկ ճիւղերն օրօրում էին. հեռուն սեին էին տալիս արտերը, որոնց վրայ տեղ-տեղ երևում էին հալչող սպիտակ ձիւնի բծերը, իսկ տեղ-տեղ էլ հազիւ նշմարելի կերպով երևում էր նորածիլ կանաչ արօտը: Ամենայն ինչ առաւել ազատ և ուրախ էր շնչում, ամենքի վրայ էլ գարունը վերանորոգուած և կենսական առողջ ոյժի հոսանք էր արտափայլում.

Կոյր մանուկի համար գարունը միայն իւր ճեպընթաց աղմուկի ձևով էր սենեակ մտնում: Նա լսում էր, թէ ինչպէս գարնանային ջրերից կազմուած վտակները քարերի միջից թռչկոտալով, ասես թէ իրար ետեւից ընկած, վազում էին փափկած հողը խոր պեղելով. պատուհանների միւս կողմը աճարքենիքն իրար ընդհարուելով շշնջում էին միմեանց հետ և ապակիներից թեթեակի դիպչելուց չխկչխկում: Իսկ տանիքից կախ ընկած սառցի կտորներից թափուող գարնանային կաթիլները, որ առաւօտեան վերահաս ցրտից սառել ու այժմ արեւից հալուել էին, հազարաւոր հնչուն ձայներ

արձակելով շտապ-շտապ գլորւում էին ցած։ Այս ձայ-
ները սենեակն էին թափանցում նման լատակի վրայ
շաղ ձգուող սլաքածու ու քաջահնչիւն մանրիկ քարի
կտորտանքի, որ արագօրէն միաձուլուող բեկբեկ ձայ-
ներ են արձակում։ Ժամանակ առ ժամանակ այս աղ-
մուկի ու ղողանջիւնների միջով հեռաւոր բարձունքից
ներդաշնակ կերպով հասնում էին կռուկների կռն-
չիւնն ու կամաց-կամաց լռում։ Հէնց իմանաւ հան-
դարտ հայուելիս լինէին օդի մէջ։

Բնութեան այս վերակենդանացումը ցաւագար վա-
րանմունքի ձևով էր արտայայտւում մանուկի գէմքի
վրայ։ Նա ճիգ թափելով կիտում էր լոնքերը, վիզը
ձգում, տկանջ դնում և այնուհետև, կարծես ձայների
անհասկանալի խռնովից խռովուած, յանկարծ, մօրը
որոնելով, մեկնում էր ձեռքը և գիրկն ընկնելով պինդ
սեղմւում նրա կրծքին։

— Այս ինչ է եղել սրան, — հարցնում էր մայրն
ինքն իրեն և ուրիշներին։

Քեռի Մակսիմն ուշադրութեամբ դիտում էր մա-
նուկի գէմքը և չէր կարողանում բացադրել նրա ան-
հասկանալի վրդովմունքը։

— Նա... չէ կարողանում հասկանալ, — գլխի էր
ընկնում մայրը՝ իւր որդու գէմքին ցաւագար վարան-
ման և հարցական արտայայտութիւն նկատելով։

Արդարև խռովուած ու անհանգիստ էր երեխան.
նա մերթ աշխուժով նոր հնչիւններ էր ըմբռնում,
մերթ զարմանում, որ առաջուայ հնչիւնները, որոնց
նա արդէն սկսել էր ընտելանալ, յանկարծ լռում էին
և զնում մի տեղ կորչում։

VII

Գարնանային խառնափնթորութեան քաօսը լռեց։

Արևի ջերմ ճառագայթների տակ բնութեան աշխատանքն աւելի ու աւելի կանոնաւոր ընթացք էր ստանում. կեանքն ասես թէ լարւում էր. նրա առաջխաղաց ընթացքն աւելի սրարշաւ էր դառնում՝ երկաթուղու ճեպընթաց գնացքի նման: Նորաբոյս արօտն սկիւսեց մարգագետիններում կանաչել. կեչու կոկոնների հոտը փռուել էր օդի մէջ:

Որոշեցին մանկանը մօտակայ գետի ափը՝ դաշտ տանել: Մայրը իւր որդու ձեռքիցն էր բռնած: Կողկից, իւր անթացուպերին հեցած, գնում էր քեռի Մակսիմը. նրանք դէպի գետափնեայ բլրակն էին դիմում, որն արդէն բաւական չորացել էր արևից ու քամուց: Բլուրը խիտ արօտի դալարի մէջ ծփում էր. այդ տեղից մարդու առաջ բացւում էր հեռաստանի տեսարանը:

Պայծառ օրուայ լոյսը խփեց մօր և Մակսիմի աչքերին: Արևի ճառագայթները տաքացնում էր նրանց դէմքը. գարնանային քամին, կարծես իւր աներևոյթ թևերը տատանելով քշում, հեռացնում էր այդ ջերմութիւնը և նրա տեղ թարմ զովութիւն տալիս: Օդը յագեցած էր մի բանով, որ քնքշանքի, խոնջութեան աստիճան արբեցուցիչ էր:

Մայրն զգաց, թէ ինչպէս մանկան փոքրիկ ձեռքը պինդ սեղմուեց իւր ձեռքի մէջ, բայց գարնան արբեցուցիչ հունչը նրան նուազ զգալուն էր դարձրել այս մանկական յուզման արտայայտութեան համար: Նա լիակուրծն շնչում էր և առանց լետ նայելու առաջ գնում: Սակայն եթէ նա ետևը դառնար, մի օտարոտի արտայայտութիւն պիտի տեսնէր մանկան դէմքի վրայ: Երեխան համր ապշութեամբ իւր բաց աչքերը դէպի արևն էր դարձնում: Նրա շրթունքները բացուել էին. նա ջրից հանած ձկան նման, արագ ամպե-

րով կուլ էր տալիս օդը. մերթ ընդ մերթ ցաւագար հիացման արտայայտութիւնը դուրս էր ցատում նրա անոգ-շուար դէմքի վրայ, մի տեսակ նետարդային բաղ-խումներով անցնում էր դէմքի վրայից՝ առ վայրկեան մի լուսաւորելով նրան, և անմիջապէս նորից տեղի տալիս երկիւղի և անգիտակ հարցման աստիճանին հասած զարմացման արտայայտութեան: Միայն աչքերն էին միւսնոյն միապաղաղ և անշարժ անլոյս հայեացքով մըտիկ տալիս:

Բլրակին հասնելով երեքն էլ միասին նստան գետնին: Երբ մայրը մանկան աւելի յարմարաւոր կերպով նստեցնելու ղիտաւորութեամբ նրան բարձրացրեց գետնից, մանուկը դարձեալ ջղաձգաբար նրա շրջագետից բռնեց. ասես թէ նա իւր տակ հող զգալիս չլինէր և վախենում էր, թէ մի գուցէ մի տեղ գահավէժ լինի: Բայց մայրն այս անգամ էլ չնկատեց նրա խռովայիզ շարժումը, որովհետեւ նրա աչքերն ու ուշադրութիւնը գարնանային հրաշալի պատկերին էին յառած:

Կէս օր էր: Կապուտ երկնակամարի վրայ հանդարտ զլորում էր արեւը: Բլրից, ուր նրանք նստած էին, երևում էր սաստիկ յորդացած գետը. նա արդէն քշել տարել էր իւր սառցի կտորները և միայն ժամանակ առ ժամանակ ջրի երեսին տեղ-տեղ լողում ու հալչում էին նրանց վերջին մնացորդները, որ սպիտակ բծի նման աչքի էին ընկնում: Փոս ընկած մարգագետիններում ջուրը լցուած՝ ընդարձակ ծովածոցեր էր կազմել. փոքրիկ սպիտակ ամպերը շուռ ընկած կապուտակ երկնակամարի հետ արտափայլելով նրանց մէջ, հանդարտ լողում էին ջրի խորքում ու անհետանում, ասես թէ նրանք էլ սառցի բեկորների նման հալչելիս լինէին: Երբեմն-երբեմն արևի տակ լողալով սահում, անցնում էր քամուց տռաջացած թեթեւ ծուփը: Հեռուն, գետի

միւս կողմը, սեւին էին տալիս ցելերը, որոնցից բարձրացող գոլորշին տատանուտ ու թափանցիկ մշուշ կազմելով ծածկում էր թէ հեռուն գտնուած յարգածածկ խրճիթները և թէ սեւին տուող անտառի կապուտ շերտը: Կարծես երկիրը շունչ էր առնում, և նուիրական խնկան ծխի նման բարդ-բարդ մի բան վերառաքում դէպի երկինք:

Բնութիւնը, որպէս տօնախմբութեան համար պատրաստուած մեծ տաճար, փռուել էր շուրջանակի: Սակայն կոյրի համար դա անպարփակելի խաւար էր միայն, որ անսովոր կերպով ալեկոծուում, շարժուում, դողորդ հանում և հնչում էր իւր շուրջը՝ ձգուել-երկարելով դէպի նա, ամենայն կողմից հպելով նրա հոգուն դեռ չփորձած, անսովորական տպաւորութիւններով, որոնց զեղումից ցաւազար բաբախում էր մանկական սըրտը:

Հէնց առաջին քայափոխից, որ տաք օրուայ ճառագայթները ՚րա երեսին դիպան, քնքուշ մորթը տաքացրին, նա իւր անլոյս աչքերը դէպի արևն էր դարձնում կարծես զգալով, թէ դէպի ո՞ր կեդրոնն է ձգտում իրեն շրջապատող ամենայն ինչ: Նրա համար ոչ այս թափանցիկ հեռաստանը գոլութիւն ունէր, ոչ կապուտակ երկնակամարը, ոչ լայնածաւալ հորիզոնը: Նա միայն զգում էր, թէ ինչպէս մի տեսակ նիւթական, փաղաքուշ և ջերմ բան քնքուշ, տաքացնող հպումով շօշափում էր իւր դէմքը: Այնուհետև զովարար և թեթեւ մէկը, թէև աւելի նուազ թեթեւ քան արևի ճառագայթների ջերմութիւնը, իւր դէմքից հեռացնում էր այդ քնքշանքը և թարմ զովութիւն պատճառելով անցնում նրա վրայից: Մանուկը սենեակներում շուրջանակի դատարկութիւն զգալով՝ վարժուած էր ազատ շարժուելու: Բայց այստեղ նրան պատեցին մի տեսակ

մերթ քնքշաբար գուրգուրող, մերթ խտուտ ածող ու արբեցուցիչ ալիքներ, որոնք զարմանալի կերպով յաջորդում էին իրար: Ասես թէ մէկը արագութեամբ հալածելիս լինէր արևի տաքացնող հպումները, մինչ քաժու հոսանքը հնչելով նրա ականջի մէջ՝ շրջապատում էր նրա գէմքը, քունքերը, գլուխը՝ մինչի ծործորակը, շրջապատում էր նրան չորս բոլորքից. կարծես թէ աշխատում էր խել մանուկի գիտակցութիւնը և մոռացութեան խոնջութիւն ձգելով վրան՝ ընդգրկել նրան, յափշտակել, տանել տարածութեան մէջ մի տեղ, որ ինքը չէր տեսնում սակայն: Ահա այդ ժամանակ երեսի ձեռքը պինդ սեղմում էր մօր ձեռքը, իսկ սիրտը մարում էր և, ասես՝ թէ հէնց այն է՝ բաբախելուց պիտի դադարի բոլորովին:

Երբ նրան նստացրին, փոքր ինչ հանդստացաւ կարծես: Այժմ, չնայելով որ նրա ամբողջ էութիւնը լցուած էր տարօրինակ զգացողութեամբ, բայց և այնպէս կարծես թէ սկսել էր առանձին հնչիւնները տարբերել: Մուտ, գուրգուրող ալիքներն անարգել սլանում էին առաջուայ պէս և նրան թւում էր, թէ դրանք մտնում են իւր մարմնի ներսը, որովհետև իւր և եկող արեան բաբախումներն այդ ալիքների բաղխումների հետ էին բարձրանում ու իջնում: Բայց այժմ դրանք մերթ արտուտի պայծառ գեղգեղանքն էին բերում իրենց հետ, մերթ կանաչած փոքրիկ կեչու մեղմ սօսաւիւնը և մերթ դետի հագիւ լսելի ճղփիւնը: Ծիծեռնակը մօտակայքում զարմանազան բոլորակներ գծելով օդի մէջ՝ սուլում էր թեթև թևով, ազգում էին մրժղուկներն և այս ամենի վրայից հրեմն-երեմն լսում էր գութանաւորի երկարաձիգ ու տխուր հորովէլը, որ կէս վերստ հեռուն հերկի վրայ իւր ձիերին դահ էր անում:

Բայց երեխան չէր կարողանում այս հնչիւններն ըմբռնել, չէր կարողանում նրանց միացնել, մի համատկերի (սլերսպեկտիւ) մէջ դասակարգել: Դրանք մերթ խաղաղ, անորոշ, մերթ բարձրագոյ, պայծառ, խլացուցիչ կերպով միմեանց ետեւից կարճեւ ընկնում, թափանցում էին նրա փոքրիկ խաւար գլխի մէջ: Երբեմն երբեմն էլ նրանք միտժամանակ խռնւում էին և անհաճոյ միաւորմամբ անհասկանալի աններդաշնակութիւն կազմում: Իսկ դաշտերից փչող քամին շարունակ սուշում էր նրա ականջին և նրան թւում էր, թէ ալիքներն աւելի արագ են վազում և ծածկում բոլոր միւս ձայները, որոնք այժմ կարծես մի ալլ աշխարհից էին գալիս և երէկեան աւուր յիշողութեան տպաւորութիւն էին անում: Եւ քանի ձայները նսեմանում էին, այնքան էլ մի տեսակ խախտող խոնջանքի զգացողութիւն զեղւում էր երեխի կրծքի մէջ: Դէմքը ջղաւնօրէն ձգձգւում էր, աչքերը մերթ փակւում էին, մերթ նորից բացւում, և բոլոր գծագրութեան վրայ երևում էր հարցում, մտքի և երևակայութեան ծանր ճիգ: Նրա դեռ անկայուն և նորանոր զգացողութիւններով զեղուն գիտակցութիւնը սկսում էր ընկճուել. այդ գիտակցութիւնը դեռ մաքառում էր ամեն կողմից ներս խուժող տպաւորութիւնների դէմ՝ աշխատելով կանգուն մնալ նրանց միջև, նրանց ի մի ամբողջութիւն ձուլել և այդպէսով տիրանալ նրանց, լաղթահարել նրանց: Բայց այդ բանը մանկան խաւար ուղեղի ուժից բարձր էր. այդ աշխատանքի համար նրան տեսողական պատկերացումը պակասում էր:

Եւ ձայներն իրար ետեւից թռչում, ընկնում էին դեռ էլի չափազանց խայտաբղէտ, չափազանց հնչական կերպով... Մանկան պաշարող ալիքներն աւելի ու աւելի ուժգնութեամբ վեր էին բարձրանում՝ դուրս թըռ-

չելով շրջապատող հնչական և աղմկալի խաւարից և կրկին նոյն խաւարի մէջ գնալով տեղի տալիս նորանոր ալիքների, նորանոր հնչիւնների...։ Նրանք աւելի արագ, աւելի բարձր, աւելի չարատանջ կերպով բարձրացնում էին նրան, տարուբերում, օրօրում...։ Մի անգամ էլ այս նսեմացնող քաօսի վրայով անցաւ մարդկային ձայնի երկար ու տխուր հնչիւնը և ապա յանկարծ ամեն ինչ լռեց։

Երեխան թեթեակի հառաչեց և մէջքի վրայ վեր ընկաւ արօտի մէջ։ Մայրն արագութեամբ շուռ եկաւ նրա կողմը և նոյնպէս աղաղակեց՝—մանուկը տոգոյն, ուշաթափ պառկած էր արօտի վրայ։

VIII

Այս դէպքը սաստիկ վրդովեց քեռի Մակսիմին, Մի քանի ժամանակից ի վեր նա սկսել էլ բնախօսութեան, հոգեբանութեան և մանկավարժութեան վերաբերեալ գրքեր բերել տալ և իրեն յատուկ եռանդով ուսումնասիրել այն ամենը, ինչ որ գիտութիւնը տալիս է մանկական հոգու խորհրդաւոր աճման ու զարգացմամբ վերաբերմամբ։

Այս զբաղմունքն աւելի ու աւելի զրաւում էր նրան և այդ պատճառով էլ կեանքի կռուի համար ապիկար լինելու, «փոշու մէջ թաւալող որդի», և «գինոկորական հիւանդաբարձ կառքի» մասին մռայլ մըտքերն արդէն վաղուց աննկատելի կերպով ցնդել էին ծեր գինոկորականի քառակուսի գլխից։ Դրանց տեղը մտախոհ ուշադրութիւնն էր բռնել այդ գլխի մէջ. մինչև անգամ երբեմն. երբեմն նոյն իսկ վարդակարմիր անուրջներ ջերմացնում էին նրա ծերացող սիրտը։ Քեռի Մակսիմն աւելի ու աւելի համոզւում էր, որ բնութիւնը մանկանը տեսութիւն զլանալով, ուրիշ

կողմերից չէր զրկել նրան. դա մի էակ էր, որ զարմանալի լրութեամբ և ոյժով ըմբռնում էր իրեն մատչելի եղած արտաքին տպաւորութիւնները: Եւքեռի Մակսիմին թուում էր, թէ ինքը կոչուած է զարգացնելու մանկան ընդոճին ընդունակութիւնների սաղմերը, որպէս զի մտքի ճիգով և իւր ազդեցութեամբ հաւասարակշռէ կոյր բաղդի անիրաւութիւնը, որպէս զի կեանքի մէջ արդար գործի մարտիկների մէջ իրեն փոխարէն դնէ մի նորակոչ զինուոր, որի վրայ ոչ ոք երբէք ոչինչ յուս չպիտի ունենար, եթէ իւր ազդեցութիւնը չլինէր:

»Ո՛վ գիտէ,—մտածում էր Գարեբալդիի գնդի ծերունի զինուորականը,—նիզակով ու սրով հօ չեն կրուում միայն: Գուցէ սա, որ անարդար կերպով զրկուած է բաղդից, ժամանակով իրեն մատչելի գէնքը բարձրացնէ ուրիշներին, կեանքի մէջ բաղդազուրկներին պաշտպանելու համար, և այն ժամանակ զուր ապրած չեմ լինիլ աշխարհում ես, որ հաշմանդամ ծերունի զինուոր եմ...“:

Նոյն իսկ քառասնական և յիսնական թուականների ազատախոհներն էլ գերծ չէին ընութեան խորհրդաւոր նախասահմանութիւնների՝ մասին եղած սնոտիապաշտութիւնից: Ուստի զարմանալի չէ, որ քանի մանուկը զարգանում էր և աւելի ու աւելի արտակարգ ընդունակութիւններ ցոյց տալիս, այնքան էլ քեռի Մակսիմը համոզւում էր, որ հէնց կուրուութիւնն էլ այդ խորհրդաւոր նախասահմանութեան՝ արտայայտութիւններից մէկն է: «Բաղդազուրկը՝ զրկանք կրողների համար» — ահա այն նշանաբանը, որ նա նախապէս գրել էր իւր սանիկի մարտադրօշի վրայ:

IX

Մանուկը, գարնանային առաջին զբօսանքից լետոյ, մի քանի օր զառանցանքի մէջ էր։ Նա մերթ անշարժ ու լուռ էր մնում իւր անկողնի մէջ, մերթ մի բան էր փնթփնթում ու մի բանի ականջ դնում։ Եւ այդ բոլոր ժամանակը վարանման բնորոշ արտայայտութիւնը չէր հեռանում նրա դէմքից։

— Զնամարիտ, նա այնպէս է մտիկ անում, հէնց իմանաս աշխատում է մի բան հասկանալ՝ բայց չէ կարողանում, — ասում էր նորատի մայրը։

Մակսիմի մտքի մէջ էր ընկնում և գլուխը շարժում։ Նա հասկացաւ, որ մանկան տարօրինակ լուզումը և անակնկալ նուազիլը բացառւում էր տպաւորութիւնների առատութեամբ, որոնց նրա գիտակցութիւնն անզօր էր կարգի բերել, ուստի վճռեց այնպէս անել, որ առողջացող մանուկն այդ տպաւորութիւններն աստիճանաբար, այսպէս ասած, իրենց բազադրիչ մասերին բաժանուած ստանայ։ Հիւանդի պառկած սենեակի պատուհանները պինդ փակած էին։ Այնուհետև, քանի նա կազդուրւում էր, պատուհաններն էլ առ ժամանակ բաց էին անում. ապա նրան ման էին ածում միւս սենեակներում, դուրս էին տանում սրահը, բակը, պարտէզը։ Եւ ամեն անգամ, որ կոյրի երեսին վրդովմունք էր արտայայտւում, մայրը նրան բացադրում էր նրան զարմացնող ձայները։

— Այդ հոփուի փողն է հնչում անտառի ետեւից, — ասում էր նա, — իսկ այս ծտերի երամի ճուռողի միջից թխկատարի ձայնն է լսւում...։ Արագիւն է կռանջում իւր անուի ¹⁾ վրայ նստած։ Նա հէնց նորերս

¹⁾ Մալաուսիայում և Լեհաստանում արագիւնների համար երկար սիւներ են տնկում ու վրան հին անիւ անց կացնում։

հեռաւոր երկրներից թռել-եկել է ու իւր նախկին տեղում բռն դնում:

Եւ մանուկը իւր երախտագիտութեամբ փալլող երեսը դարձնում էր մօրը, բռնում էր նրա ձեռքը, գլխով անում ու շարունակում էր մտախոհ և խելացի ուշադրութեամբ ականջ դնել:

X

Մանուկն ամեն բան, որ իւր ուշադրութիւնը գրաւում էր, հարց ու փորձ էր անում, և մայրը. բայց աւելի յաճախ քեռի Մակսիմը, նրան պատմում էր այս կամ այն ձայնն հանող զանազան առարկաների կամ կենդանիների մասին: Մօր պատմածները. որ աւելի կենդանի ու վառ էին լինում, աւելի էլ տպաւորութիւն էին գործում մանկան վրայ. սակայն այդ տպաւորութիւնն երբեմն շատ ցաւատանջ էր լինում: Նորատի կինը, ինքն էլ տանջուելով, խանդակաթ դէմքով, անզօր գանգատաւոր և վշտահար աչքերով աշխատում էր իւր մանկանը գաղափար տալ գոյների ու ձևերի մասին: Երեխան լարում էր ուշադրութիւնը, յոնքերը կիտում. մինչև անգամ մանր կնճիռներ էին երևում նրա ճակատին: Երևում էր, որ մանկական գլուխը աշխատում էր իւր ոլոխից վեր մի խնդիր լուծել. նրա խաւար երևակայութիւնը չարչարւում էր՝ ջանալով անուղղակի հիմունքներով նոր մտապատկերներ ստեղ-

ահա դրա վրայ է թռչունը իւր բռնը դնում:

Թ. Հ.

Հայաստանի գիւղերումն ևս չեն զլանում արագիլին բռն շինելու համար յարմարութիւններ տալ և երբէք նրա բռնը չեն քանդում, նրան վնաս չեն տալիս. մեղք է: Եւ արդարեւ արագիլը գիւղացու ցանքսի համար ամենաօգտակար թռչունն է. նա ոչնչացնում է վնասակար միջատները: Մ. Թ.

Ճել, բայց ոչինչ չէր դուրս գալիս: Այդպիսի դէպքերում քեռի Մակսիմը միշտ դժգոհութեամբ խոժոռում էր դէմքը. իսկ երբ արտասուքը դուրս էր ցայտում մօր աչքերից և իսկ մանկան դէմքը կեղբորնացած ճըգունքից գունատում էր, նա ինքն էլ միջամտում էր խօսակցութեանը, քրոջը հեռացնում և իւր պատմութիւններն էր սկսում: Նա իւր այդ պատմութիւնների մէջ որքան հնարաւոր էր միայն տարածական ու ձայնակոն պատկերացման օգնութեան էր դիմում: Կոյրի դէմքն աւելի հանգիստ կերպարանք էր ստանում:

— Բայց ինչպէս է, մեծ է,— հարցնում էր նա արագիւլի մասին, որ իւր սեան վրայ նստած թմբկի դանդաղ բեկբեկուն ձայներ էր արձակում:

Եւ երեխան բաց էր անում իւր թւերը: Նա սովորաբար այդպիսի հարցմունքների միջոցին իւր թւերը կամաց կամաց հեռացնում էր իրարից, իսկ քեռի Մակսիմը նրան յայտնում էր, թէ երբ պէտք է կանգ առնէր: Այժմ նա բոլորովին բաց էր արել իւր փոքրիկ թւերը. բայց քեռի Մակսիմն ասաց.

— Ոչ, նա աւելի մեծ է: Նրան որ ներս բերենք ու յատակի վրայ դնենք՝ դուռից անցնելից բարձր կը լինի:

— Մեծ..., — մտախոհ ասաց երեխան: — Իսկ թըխկատարը — ըհը՝, — և նա իւր միացրած ափերը փոքր ինչ հեռացրեց իրարուց:

— Այո, թխկատարն այդչափ էր...: Բայց դրա փոխարէն մեծ թուչուններն էլ երբէք այնքան լաւ չեն երգում, ինչքան փոքրները: Թխկատարն աշխատում է, որ իւր երգը բոլորին էլ հաճելի լինի: Իսկ արագիւլը լուրջ թուչուն է. նա իւր բոյնի մէջ մի ոտի վրայ կանգնած դիտում էր իւր չորս կողմը, հէնց գիտենաս իւր բանուորների վրայ չարացած տէր լինի, բարձրա-

ձայն քրթմնջում է առանց ուշադրութիւն դարձնելու, որ իւր ձայնը խռպոտ է և ուրիշներն էլ կարող են լսել:

Մանուկն այս նկարագրութիւնները լսելով ծիծաղում էր զուարթագին և առ ժամանակ մոռանում մօր պատմածները հասկանալու համար արած իւր ծանր փորձերը: Սակայն թէև այս պատմութիւնները նրան աւելի էին գրաւում, բայց նա իւր հարց ու փորձերով աւելի մօրն էր դիմում, քան թէ քեռի Մակսիմին:

Բ. ԳԼՈՒԽ.

I

Մանկան խաւար գլուխը հարստանում էր նորանոր մտապատկերներով. խիստ նրբացած լսողութեան շնորհիւ նա աւելի ու աւելի խորն էր թափանցում իւրեն շրջապատող բնութեան մէջ: Առաջուայ նման խորին, անթափանց խաւարը տիրած էր վերեն ու շուրջը. այս խաւարը սեւաթուր ծանր ամպի նման կախուած էր նրա ուղեղի վրայ, և թէև դա ծննդեան օրից էր պատած նրան, թէև ըստ երևոյթին, մանուկն արդէն պէտք է ընդելացած լինէր իւր դժբաղդ վիճակին, սակայն մանկական բնոյթը մի տեսակ բնազդով անդադար ճիգ էր թափում այդ մռայլ քօղից ազատուելու: Դէպի անյայտ լոյսը խոյանալու այս անդիտակցական ուժգնութիւնները, որ ոչ մի ըրպէ մանուկից չէին հեռանում, անօրոշ, տանջուող ճգունքի արտայայտու-

Թեան ձևով աւելի ու աւելի խորը տպաւորում էր նրա դէմքի վրայ:

Բայց և այնպէս նրա համար էլ էին լինում պարզ գոհունակութեան, մանկական պայծառ ցնծութեան ըոպէներ. և այդ պատահում էր այն ժամանակ, երբ որ նրան մատչելի արտաքին տպաւորութիւնները նոր, զօրեղ զգացողութիւն էին պատճառում նրան, անտեսանելի աշխարհի նոր երևոյթների հետ էին ծանօթացնում: Մեծ և զօրեղ բնութիւնը լիովին փակուած չէր մնում կոյրի առաջ: Այսպէս, օրինակ, երբ մի անգամ նրան տարել էին գետի վրայ խոնարհած բարձր քարափը, նա դէմքի մի առանձին արտայայտութեամբ ականջ էր դնում ներքեւ խորքում հասող գետի խաղաղ վշշոցին, սրտի թալկութեամբ բռնում էր մօր շրջազգեստից և ականջ դնում, թէ ինչպէս իւր ոտների տակից պոկ եկած քարերը գլորւում էին ներքեւ: Այդ օրուանից նա խորութիւնը երևակայում էր որպէս ջրի խաղաղ վշշոց քարափի ստորոտում կամ որպէս ներքեւ գլորւող մանր քարերի երկչոտ շշուկ:

Հեռաստանը նրա ականջում հնչում էր որպէս անորոշակի մարող երգ. իսկ երբ գարնանային որոտն աղմկալի թնդիւնով անցնում էր երկնքի երեսով բոլոր տարածութիւնը լցնելով ու ցասկոտ դղորդով ամպերի ետեւը կորչում, կոյր մանուկը երկիւղած սաքսափով ականջ էր դնում այդ դղորդին և նրա սիրտը լայնանում էր, իսկ գլխում փառահեղ մտապատկեր էր ծնւում երկնային բարձունքի լայնածաւալութեան մասին:

Այսպէսով ուրեմն նրա համար արտաքին աշխարհի գլխաւոր անմիջական արտայայտութիւնը ձայներն էին. միւս տպաւորութիւնները միայն լրացուցիչ էին լսելիքի ստացած տպաւորութիւնների համար և նրա

մտապատկերները ձուլւում, որոշ կերպարանք էին ստանում լսողութեան տպաւորութեան համար:

Երբեմն, կէս օրուայ շոգին, երբ շուրջ ամեն ինչ լռում էր, երբ մարդկանց երթևեկութիւնը հանդարտում էր և բնութեան մէջ տիրում այն առանձին խաղաղութիւնը, որի տակ զգացւում է միայն կենսական ոյժի անընդհատ, անձայն ընթացքը, այդպիսի ժամանակ մի բնորոշ արտայայտութիւն էր երևում կոյրի երեսին: Թւում էր, թէ արտաքին խաղաղութեան ազդեցութեան տակ նրա հոգու խորքից դուրս էին գալիս միայն իրեն մատչելի հնչիւններ, որոնց ասես թէ լարուած ուշադրութեամբ ականջ էր դնում: Այդպիսի վայրկեաններին նրան մտիկ տալիս կարելի էր կարծել, թէ նոր ծնունդ առնող մի անորոշ միտք, որպէս երգի աղօտ մեղեդի հնչում է նրա սրտում:

II

Մանուկն արդէն հինգ տարեկան էր: Նիհար էր, թոյլ, բայց բոլոր տան մէջ կարողանում էր ազատ ման գալ, նոյն իսկ վազել: Նրան նայողը տեսնելով, թէ ինչպէս նա հաստատ քայլեր էր փոխում սենեակի մէջ կամ շուռ էր գալիս հէնց այն տեղերքում, ուր որ հարկաւոր էր, և ազատօրէն էլ գտնում իրեն հարկաւոր եղած առարկաները, անշուշտ պիտի կարծէր, եթէ բանը չիմանար, թէ իւր առջևին ոչ թէ կոյր է, հապա ինքն իւր մէջ տարօրինակ կերպով կեդրոնացած, մտախոհ և անորոշ հեռուն դիտող աչքերով մի տղայ: Սակայն բակում մեծ դժուարութեամբ էր ման գալիս և ձեռնափայտն առջևից թրխկթրկացնում: Իսկ երբ ձեռին փայտ չէր ունենում, այն ժամանակ գետնի վրայ սողում էր և ամեն մի ճանապարհին պատահած առարկայ ձեռներով արագ-արագ ուսումնասիրում:

III

Ամարալին խաղաղ երեկոյ էր: Քեռի Մակսիմը նստած էր պարտիզում: Հայրը, ըստ սովորականին, հեռու դաշտում գործի էր: Բակում ու շուրջը լուծթիւն էր. գիւղը սկսել էր քնել. ծառաների սենեակում բանուորների ու սպասաւորների զրոյցը նոյնպէս լուել էր: Արդէն կէս ժամ կը լինէր, որ մանկան պառկացրել էին:

Կէսքուն պառկած էր նա: Ահա քանի ժամանակից ի վեր այդ խաղաղ ժամի հետ նրա մտքում մի տարօրինակ լիշողութիւն էր սկսել կապնուել: Իհարկէ, նա չէր տեսնում, թէ ինչպէս մթնում էր կապուտ երկինքը, ինչպէս աստղազարդ կապուտակի վրայ գրծազրուելով օրօրում էին ծառերի սև կատարները, ինչպէս խոժոռ կերպարանք էին ստանում բակի շուրջ կառուցած շէնքերի կատարները, ինչպէս կապուտ մառախուղը լուսնի և աստղերի ոսկեփայլ լոյսի հետ զեղւում էր երկրիս երեսին: Բայց ահա քանի օր է, որ նա քնում էր մի առանձին, կախարդիչ տպաւորութեան տակ, որի մասին, սակայն, նա լաջողօր օրը չէր կարողանում իրեն հաշիւ տալ:

Երբ նիրհն աւելի ու աւելի թանձրանում էր նրա գիտակցութեան վրայ, երբ բոլորովին խաղաղում էր հաճարքենիների խուլ սօսաւիւնը և նա դադարում էր որոշել եւ գիւղի շների հեռաւոր հաջոցը, եւ գետի միւս կողմից լսուող սոխակի դալլալլիկը, եւ հանդում արածող լուսակի վզից կախած բոժոժների մեղամաղձոտ զնգզնգոցը,—երբ բոլոր առանձին հնչիւնները հետզհետէ նսեմանում ու կորչում էին, նրան այնպէս էր թւում, թէ այդ ամենը ձուլուելով մի կանոնաւոր, ներդաշնակ ամբողջութիւն է կազմում և պատուհա-

նից խաղաղ ներս թռչում և անորիշ, բայց զարմանալի հաճելի անուրջներ սփռելով երկար սաւառնում անկողնի վրայ: Առաւօտները քնքշանքով լի զարթնում էր ու հետաքրքրութեամբ մօրը հաւցնում.

— Այդ ի՞նչ բան էր... երէկ... ի՞նչ էր...:

Մայրը բանը չէր հասկանում և կարծում էր, թէ երազները խռովում են իւր մանկան: Նա ինքն իւր ձեռքով անկողին էր դնում երեխին, հոգածութեամբ վրան խաչակնքում, և երբ մանուկը սկսում էր նիրհել, հեռանում էր, և ոչ մի առանձին բան չէր նկատում: Սակայն մանուկը միւս օրը նորից խօսք էր բաց անում երեկոյեանից իրեն հաճելի կերպով լուզող մի բանի մասին:

— Ի՞նչ լաւ բան է, մայրիկ ջան, ի՞նչ լաւ է: Բայց ի՞նչ բան է դա:

Որպէս զի այդ հանելուկը կարողանայ լուծել, մայրը որոշեց այդ երեկոյ աւելի մնալ նրա անկողնի մօտ: Նա կոյրի մահճակալի մօտ աթոռի վրայ նստած մեքենաբար գործում էր ձեռագործի օղակներն ու ականջ դնում իւր Պետրուսի համաչափ շնչառութեան: Թւում էր, թէ երեխան արդէն բոլորովին քնած է, երբ մթնում լսուեց նրա ցած ձայնը.

— Այստեղ ես, մայրիկ:

— Այո, այո, զաւակս...

— Հեռացիր, խնդրեմ. այն քեզանից վախում է և մինչև այժմ չէ դալիս: Քիչ էր մնում բոլորովին քնէի, իսկ այն դեռ չկայ...

Զարմացած մայրը մի տեսակ օտարոտի զգացումով լսում էր այդ կիսաքուն, խղճալի շշուկներ: Մանուկը մի այնպիսի վստահութեամբ էր խօսում իւր երազական անուրջների մասին, որ կարծես իրականութիւն լինէին: Բայց և այլպէս մայրը վեր կացաւ, կռա-

ցաւ համբուրեց որդուն և կամացուկ դուրս եկաւ որոշելով պարտիզի կողմից աննկատելի կերպով մօտենալ բաց պատուհանին:

Դեռ իւր պտուտը չէր արել, որ հանելուկը պարզուեց: Նա լանկարծ լսեց սրնգի խաղաղ գեղգեղուն հնչիւնները, որ ախոռից դուրս գալով միախառնուում էին հարաւային երեկոյի շշուկին: Իսկոյն գլխի ընկաւ, որ հէնց այս պարզ մեղեդիի անպաճոյճ գեղգեղանքն է եղել, որ նիրհի բանդագուշական ժամին հանդիպելով ափսոսի քաղցր լիշուկութիւններ էին ծնեցրել մանկան մէջ:

Նա ինքն էլ կանգ առաւ. մի առ վայրկեան կանգնեց ու ականջ դրեց մալուռուսիական երգի հոգեբուղի նուագին և, բոլորովին հանգստանալով, գնաց պարտիզի մուտք ծառուղու կողմը՝ քեռի Մակսիմի մօտ:

«Ի՞նչքան լաւ է ածում Իօխիմը, մտածեց նա: — Զարմանալի բան. ո՞րքան նուրբ զգացմունք կալ այդ արտաքուստ կոպիտ գեղջուկի մէջ»:

IV

Եւ ճշմարիտ որ լաւ էր ածում Իօխիմը: Նրա համար նոյն իսկ ջութակ ածելն էլ մի դժուար գործ չէր. և յիշաւ, մի ժամանակ ոչ ոք օղետանը կիրակի օրերը նրանից լաւ «կազակ» կամ լեհական զուարթ «կրակովեակ»¹⁾ չէր կարող ածել: Երբ նա մի անկիւնում նստարանի վրայ նստած ածելած կզակով պինդ սեղմում էր ջութակը, բարձր գդակը կտրիճի պէս ծործորակին կոտրում ու կեռ կնտկնտոցը ջութակի առաձգական լա-

¹⁾ Կազակ կամ կազաչոք և կրակովեակ պարի եղանակներ են, առաջինը կազակ, խազախ և երկրորդը կրակով (քաղաք) անուններից առած: Ծ. Թ.

ընդհին խփում, դժուար թէ օղեատանը մի մարդ լինէր, որ կարողանար իւր տեղը նստած մնալ: Մինչև անգամ մի աչքանի ծերունի հրէան, որ Իօխիմի հետ հակաբամբ էր ածում, մինչև անգամ նա էլ վերին աստիճանի ոգևորւում էր: Նրա անճոռնի գործին ասես թէ ուժաթափ էր լինում իւր ծանր բամբային հնչիւններով Իօխիմի ջութակի թեթև, երգակ և ուստոստուն եղանակի ետեւից հասնելու համար գործ դրած ճգունքից, մինչդեռ ինքը ծերուկ Եանկէլը, ուսերը բարձր վեր-վեր գցելով, թասակ ծածկած ճաղատ գլուխը պըտըտացնում էր և կայտառն ու աշխոյժ մեղեգիի բախումների համեմատ բոլոր մարմնով ցատկոտում: Իսկ ինչ ասենք ժողովրդի համար, որի ոտներն արդէն ի հնուց այնպէս են կազմուած, որ պարերգի զուարթ ձայների հէնց առաջին հնչիւնը լսելուն պէս իրենք իրենց սկսում են ճկուել ու տոփել:

Բայց այն օրից, որ Իօխիմը սիրեց հարևան պանի տնասուն աղախին Մարիային, այլ ևս դադարեց նաև ուրախ ջութակը սիրելուց: Արդարև ջութակը նրան չօգնեց ժիր աղջկայ սիրտը գրաւելու, և Մարիան իւր տիրոջ սենեկապանի գերմանական անբեխ դէմքը գերադասեց գեղջուկ-երաժշտի բեխաւոր մուլթից: Այդ օրուանից օղեատանն ու երեկոյթներում այլ ևս չէր լըսւում նրա ջութակի ձայնը: Նա իւր ջութակը ախոռում մի ցցից կախ արեց, և ուշադրութիւն չէր դարձնում, որ իւր երբեմն սիրելի գործիքի լարերը խոնաւութիւնից ու անխնամ մնալուց շարունակ մէկը միւսի ետեւից տրաքտրաքւում էին: Իսկ նրանք մի այնպիսի օրհասական բարձր ու խղճալի ղողանջիւնով էին տրաքւում, որ նոյն իսկ ձիերն էլ կարեկցաբար խրխնջում էին և զարմացմամբ զայրադնած գլուխները տիրոջ կողմը շուռ տալիս:

Իօխիմը ջուլթակի տեղ մի կարպատեան ¹⁾ լեռնցի անցորդից փայտէ սրինգ գնեց: Ինչպէս երևում է նա համոզուած էր, որ սրնգի հոգեշունչ մեղմ գեղգեղանքըն աւելի է համապատասխանում իւր դառն վիճակին, աւելի լաւ է արտայայտում իւր մերժուած սրտի թախիժը: Սակայն լեռնցու սրինգը նրա յօսերը չարդարացրեց: Մօտ տասը սրինգ փոփոխեց, ամեն կերպ փորձեց՝ կտրատում էր, ջրի մէջ թրջում ու արևում դնում չորացնում, կտուրից բարակ փոկով կախ անում, որպէս զի քամուն տայ, բայց ոչինչ չէր օգնում. լեռնցու սրինգը խախտի սրտին չէր հնազանդուում: Ուր որ հարկաւոր էր երգել, սրինգը սուլում էր միայն, և ճշում էր՝ երբ նա թալկաբեր գողդոջ էր ակնկալում. մի խօսքով բոլորովին նրա տրամադրութեան չէր յարմարուում: Վերջապէս նա խիստ զայրացաւ բոլոր թափառաշրջիկ լեռնականների վրայ և լիովին համոզուելով, որ նրանցից ոչ ոք չէ իմանում լաւ սրինգ շինել, որոշեց ինքն իւր ձեռքովը շինել: Մի քանի օր շարունակ յոնքերը կիտած թափառում էր դաշտերում ու ճահիճներում, մօտենում էր ամեն մի ուռիքի թփի, մի առ մի տնտղում ճիւղերը, մի քանիսը կտրում, բայց էլի, ինչպէս երևում է, իւր ուզածը չէր գտնում: Յոնքերը առաջուայ պէս թախժազին կիտած նա դարձեալ առաջ էր գնում իւր խուզարկութիւնները շարունակելով: Վերջապէս նա ընկաւ մի տեղ, ուր գետակը դանդաղ էր հոսում: Այդտեղ ջուրը հազիւ հազ տատանում էր նուսուֆարների կատարները, խիտ առ

¹⁾ Կարպատեան լեռնաշղթան կիսաշրջանով պատում և մասամբ էլ ներս է մտնում Ունգարիան և Տրանսիլվանեան. այդ լեռնաշղթայի շարունակութիւնը երկու ճիւղով մտնում է նաև Վոլլըյն. դա է պատճառ նաև Դենպլը, Բուգ, Դենեստըր գետերի մէջ կազմուած յայտնի խութերի:

խիտ բուսած ուռիները, մութ և խաղաղ խորութեան մէջ գլուխները խոնարհած, չէին թողնում այստեղ քամի խաղալ: Իօխիմը ձեռներով թփերը լետ-լետ արեց, մօտեցաւ գետակին, մի առ վայրկեան կանգ առաւ և կարծես համոզուեցաւ, որ հէնց այստեղ պիտի գտնէր իւր որոնածը: Նրա ճակատի կնճիռները պարզուեցան: Կօշքի ճոքից հանեց փոկով կապած ծալովի դանակը և ուռիքի տխրագին շշնջացող թփիկների վրայ ուշադիր հայեացք ձգելով, վճռաբար մօտեցաւ մի բարակ, ուղիղ, ողողուած գահաւանդի վրայ օրօրուող ուռենու բնի: Նա, չգիտեմ ինչի, մատներով շխկացրեց ուռենու վրայ, գոհութեամբ մտիկ տուաւ, թէ ինչպէս դա առաջաբար շորորուեց օդի մէջ, ականջ դրեց նրա տերևների շշուշին և գլխով դրական նշան արեց:

— Հէնց էս է որ կայ, — գոհութեամբ փնթփնթաց Իօխիմը և առաջուայ կտրած բոլոր շիւղերը ջուրը ձգեց:

Հիանալի սրինգ դուրս եկաւ: Ուռը չորացրեց, տաքացրած երկաթէ թելով միջուկը անրեց, անրելով էլ վեց հատ կլորիկ ծակ բաց արաւ, եօթներորդը առ ի շեղ կտրեց, ծայրերից մինը փայտէ լեզուակով պինդ փակեց և լեզուակի վրայով մի նեղ թեք ճեղք միայն թողեց: Այնուհետև մի ամբողջ շաբաթ սրինգը բարակ փոկով կախած էր արևի ջերմ ճառագայթների ու զրդզղուն քամու հունչի տակ: Ապա դանակով սրինգը մի լաւ մաքրեց, ապակով լցեց ու կոշտ մահուդի կտորով էլ մի պինդ տրորեց: Սրնգի վերևի մասը կտրւեց, մէջ տեղից սկսուում էին հարթ, կարծես լղկած կոպարներ, որոնց վրայ տաքացրած երկաթի ոլորուն կտորտանքով զանազան խորիմաստ զարդեր էին տաճած: Մի քանի անգամ ձայնաշարերի եօթներեակը արագ-արագ գեղգեղացնելով նա լուզուած գլուխը շարժեց, կոկորդը

մաքրեց և շտապով անկողնի մօտ մի թագուն տեղ պահեց: Նա չէր ուզում իւր երաժշտական առաջին փորձը ցերեկուայ ժխորով անել: Դինչդեռ հէնց նոյն երեկոյեան քնքուշ, տխրազգած, գեղգեղուն և դողդոջ գլուցոցներ դուրս գեղուեցան ախոռից: Իօխիմը բոլորովին գոհ էր իւր սրնգից: Ասես թէ սրինգը իւր մասը լինէր: Հէնց իմանաս սրնգի արձակած ձայները իւր սեփական ջերմացած ու քնքշանքով լի կրծքինցն էին դուրս գալիս, և նրա զգացմունքի ամեն մի զալարուածքը, նրա թախիժի ամեն մի լեղլեղանքն անմիջապէս դողգողում էին սրնգի մէջ, յուշիկ պոկ գալիս նրանից ու մէկը միւսի ետեւից զիւ-զիւ տարածւում երեկոյեան գիւրազգաստ-ուշադրաւ պահուն:

V

Այժմ Իօխիմը իւր սրնգի վրայ սիրահարուած՝ նրա հետ իւր մեղրամիսն էր անցկացնում: Յերեկը որպէս հարկն է կատարում էր ձիապանի պարտաւորութիւնները, ձիանքը ջուրն էր տանում, լծում էր, ուղեկցում էր պանին կամ Մակսիմին: Որ ժամանակ առ ժամանակ աչքը մօտակայ գիւղի կողմը չէր ձգում, ուր ապրում էր խստասիրտ Մարեան, թախիժը սկսում էր կրծել նրա սիրտը: Բայց հէնց որ երեկոն վրայ էր հասնում, ամբողջ աշխարքս մտահան էր անում, մինչև սեւայոն աղջկայ պատկերն իսկ ասես թէ մշուշով էր ծածկւում: Այդ պատկերը իւր որիշութիւնը կորցրած՝ մի տեսակ նսեմ ստուերի մէջ էր նկարւում նրա առաջ, և այն էլ այն չափով, որ նրա հրաշալի սրնգի եղանակին մտախոհ-թախծալի բնավորութիւն էր ներշնչում:

Հէնց նոյն երեկոյեան էլ Իօխիմը դոյնպիսի երա-

Ժըշտական յափշտակութեամբ համակուած պառկել էր ախոռում ու իւր բոլոր զգացմունքներն արտայայտում էր սրնգի վրայ դողդող մեղեդիներ գեղգեղելով։ Երաժիշտն արդէն բոլորովին մտահան էր արել ոչ միայն խստասիրտ գեղեցկուհուն, այլ և իւր սեպհական գոյութիւնն անգամ մոռացել էր, որ յանկարծ ցնցուելով վեր կացաւ ու անկողնի վրայ նստաւ։ Ամենազգացուած պահուն էր, որ նա զգաց, թէ ինչպէս մէկը իւր փոքրիկ ձեռքի թեթեւ մատներն արագութեամբ անց կացրեց իւր դէմքի վրայով, սահեցրեց ձեռների վրայով և յետոյ սկսեց մի տեսակ հապճեպով սրինգը շօշափել։ Միևնոյն ժամանակ իւր կողքին լսեց մէկի արագ, յուզուած, կարճ շնչառութիւնը։

— Նալլաթ չար սատանին, ասաց նա ու սովորական չարխափանի աղօթքը մըմնջաց, ապա իսկոյն հարցրեց. — չարո՞ց ես թէ բարոց, ուզելով իմանալ, թէ դիւական զօրութեան հետ հօ գործ չունի։

Բայց նոյն րոպէին ախոռի բաց դռնով ներս ընկաւ լուսնի լոյսը և նա տեսաւ, որ սխալուել է։ Իւր տախտի մօտ կանգնած էր կոյր պանիչը և իւր թաթիկները անյագաբար դէպի ինքն է մեկնում։

Մի ժամից մայրը, որ ուզում էր իւր քնած որդուն մօտիկ տալ, նրան իւր անկողնում չգտաւ։ Սկըգրում վախեցաւ, բայց մայրական նրբամտութեամբ հասկացաւ, թէ ո՛ր պէտք է իւր որդուն որոնէր։ Շատ շփոթուեց Իօխիմը, երբ շունչ քաշելու համար կանգ առնելով տեսաւ, որ «ողորմած պանին» ախոռի դրանը կանգնած է։ Ինչպէս երևում է պանին մի քանի րոպէ այդտեղ կանգնած ականջ է դնելիս եղել նրա ածելուն և իւր զաւակին դիտում։ Իսկ կոյր մանուկը Իօխիմի կարճ մուշտակի մէջ փաթաթուած, նստած էր

տախտի վրայ և դեռ շարունակում տնյազաբար ականջ
դնել ընդհատուած երգին:

VI

Այդ օրուանից սկսած մանուկն ամեն իրիկուն ա-
խոռը՝ Իօխիմի մօտն էր գնում: Նրա մտքովն տնգամ
չէր անցնում խնդրելու, որ Իօխիմը ցերեկն էլ մի բան
ածի: Թւում էր, թէ նա անկարող էր ենթադրել, որ
ցերեկուայ ժխորի ու շարժման միջոցին հնարաւոր է
այդպիսի մեղմ մեղեդիներ նուագել: Բայց հէնց որ մու-
թը չէր կոխում, Պետրոյսը տենդային անհամբերու-
թեան մէջ էր ընկնում: Երեկոյեան թէյն ու ընթրիքը
նրա համար նշան էին, թէ մօտ է ցանկալի ըոպէն,
և մայրը, որին մի տեսակ բնազդումով դիւր չէին գա-
լիս այս երաժշտական փորձերը, բայց և այնպէս չէր
կարողանում արգելել, որ իւր սիրելի որդին սրնգահա-
րի մօտ գնայ ու քնելուց առաջ մի երկու ժամ նրա
մօտ ախոռում անցկացնի: Այդ ժամերը մանկան ամե-
նաերջանիկ ժամերն էին դարձել, և մայրը սաստիկ
նախանձով տեսնում էր, թէ ինչպէս երեկոյեան ստա-
ցած տպաւորութիւնները նոյն իսկ յաջորդ օրուայ ըն-
թացքում էլ իշխում էին մանկան վրայ, ինչպէս իւր
գգուանքներն ալ ևս առաջուայ նման չէին գրաւում
նրան, ինչպէս իւր գոգը նստած ու գրկախառնած մի-
ջոցին էլ մի տեսակ մտազբաղ կերպարանքով Իօխիմի
երէկուայ երգն է մտաբերում:

Այդ ժամանակ նրա միտն ընկաւ, որ մի քանի
տարի առաջ Կիւում պանի Ռադեցկու պանսիօնում ու-
սանելիս ինքն ևս, ի միջի ալլ „հաճելի արուեստների“
երաժշտութիւն էլ էր ուսումնասիրել: Զիշտն ասած,
այդ յիշողութիւնը, ինքն ըստ ինքեան առած, մի այն-

քան էլ հաճելի լիշատակ չէր թողել իւր մէջ, քանի որ դա կապուած էր գերմանացի պառաւ ուսուցչուհի օրիորդ Կլապսի անուան հետ, որ մի չափազանց նիհար, շատ սոսկական և, որ գլխաւորն է, խիստ ցասկոտ կին էր։ Այս չափազանց մաղձոտ օրիորդը, որ մեծ աջողութեամբ «կոտորատում էր» իւր աշակերտուհիները մատները նրանց անհրաժեշտ ճկունութիւն տալու համար, միևնոյն ժամանակ էլ զարմանալի աջողութիւն ունէր իւր սանիկների մէջ երաժշտական կայծի ամենայն զգացմունք սպանելու։ Այս վեհերկոտ զգացմունքն արդէն պաննի Կլապսի ներկայութիւնից իսկ անհետանում էր, էլ չենք խօսում նրա գործադրած մանկավարժական միջոցների մասին։ Այդ էր պատճառը, որ Աննա Միխայլովնան պանսիօնից դուրս գալուց յետոյ, նոյն իսկ ամուսնանալուց յետոյ, չէր էլ մտածել, որ իւր երաժշտական վարժութիւնները վերսկսի։ Բայց այժմ խախօլ-սրնգահարի ածածը լսելով զգում էր, որ դէպի նա տաճած նախանձի հետ իւր հոգու մէջ կամաց-կամաց զարթնում է կենսատու մեղեդիի զգացողութիւնը, իսկ գերմանուհու պատկերը նսեմանում։ Այս ամենի հետևանքն այն եղաւ, որ պանի Պոպէլսկայան իւր ամուսնուն խնդրեց, որպէս զի քաղաքից մի դաշնամուր բերել տայ։

— Գու կամքդ է, սիրելիս, — պատասխանեց օրինակելի ամուսինը, — Դու, կարծեմ, մի այնքան էլ երաժշտութեան սէր չունէիր։

Նոյն օրն և եթ նամակ ուղարկեցին քաղաք։ Բայց մինչև որ դաշնամուրը քաղաքից կը գնէին ու կը բերէին գիւղ, առ նուազն երկու-երեք շաբաթ կանցկենար։ Մինչդեռ ամենայն իրիկուն հնչում էին մեղեդու հրաւերները և երեխան գլխապատռու շտապում

էր դէպի ախոռ՝ առանց նոյն իսկ մօրից թուլտու-
թիւն խնդրելու:

Ախոռատան յատուկ տնախորժ հօտը միախառն-
ւում էր չոր արօտի և խամ կաշուց պատրաստած փո-
կի սուր հօտի հետ: Ձիանքը խշշացնելով հանդարտ
ծամում էին վանդակապատի ետեւից կորզած խոտը:
Երբ սրնգահարը կանգ էր առնում, որպէս զի շունչ
քաշի, ախոռում որոշակի լսւում էր պարտիզի հաճա-
քենու շշուռնչը: Պետրիկը կախարդուածի նման նստած
էր լինում ու լսում:

Նա երբէք երաժշտին չէր ընդհատում, բայց երբ
Իօխիմը ինքն էր կանգ առնում և երկու-երեք րոպէ
լուռթիւն տիրում, այն ժամանակ՝ երեխի համը հիւ-
ցումը փոխւում էր անյագ տենչի: Նա ձեռքը մեկնում
էր դէպի սրինգը, դողդոջուն ձեռներով վերցնում ու
շրթունքներին մօտեցնում: Եւ որովհետեւ այդ միջոցին
նրա շունչը բռնւում էր, ուստի և սրնգի ձայները
սկզբում դողդոջ ու թոյլ էին դուրս գալիս: Բայց յե-
տոյ քիչ քիչ սկսաւ այդ պարզ գործիքին վարժուել:
Իօխիմը նրա մատները դնում էր ծակերի վրայ. և թէև
նրա մանրիկ ձեռները հազիւ էին այդ ծակերին հաս-
նում, բայց շուտով սովորեց ձայնաշարի ձայները հա-
նել: Եւ ամեն մի ձայն ասես թէ իւր անհատական
բնաւորութիւնը, իւր սեպհական կերպարանքն ունէր.
նա արդէն գիտէր, թէ սրնգի որ ձայնն որ մատի մէջ
է ապրում, որտեղից հարկաւոր է արձակել այդ ձայնը,
և մի մի ժամանակ, որ Իօխիմը ծանր-ծանր մի որ և է
պարզ եղանակ չէր նուագում, երեխի մատներն էլ սկը-
սում էին հետը միասին շարժուել: Նա բոլորովին ո-
րոշակի կարողանում էր եղանակի յարդակական ձայնե-
րը պատկերացնել իրենց սովորական տեղերում գե-
տեղուած:

VII

Վերջապէս ուղիղ երեք շաբաթից դաշնամուրը քաղաքից բերին: Պետրոյսը կանգնած էր բակում և ուշադրութեամբ լսում, թէ ինչպէս բանուորներն իրար անցած պատրաստուում էին «երաժշտական գործիքը» ներս տանելու: Երևի շատ ծանր պիտի լինէր դա, քանի որ նրան վեր բարձրացնելիս սալը ճռճուում էր, իսկ մարդիկ տնքտնքում ու ծանր շունչ քաշում: Ահաւասիկ նրանք համաշափ, ծանր քայլերով առաջ շարժուեցան. նրանց ամեն մի քայլափոխին գլխներից բարձր մի բան տարօրինակ կերպով ղողանջում էր, քրթմնջում ու զնգզնգում: Երբ տարօրինակ գործիքը ընդունարանում յատակի վրայ էին դնում, նա դարձեալ խուլ ղողանջիւն արձակեց, հէնց իմանաս սաստիկ զայրագնած՝ մէկին սպառնալիքներ տալիս լինէր:

Այս ամենը երեխին վախի նման մի զգացում էր պատճառում, և նրան չէր տրամադրում նոր բերած անշունչ, բայց և ցասկոտ հիւրի օգտին: Նա հեռացաւ գնաց պարտեզ և չլսեց, թէ ինչպէս գործիքը ոտների վրայ հաստատեցին, ինչպէս քաղաքից եկած դաշնակ լարողը բանալիքով լարում էր նրան. ստեղունքը փորձում ու մետաղէ լարերը յարմարեցնում: Երբ ամեն բան պատրաստ էր, մայրը պատուիրեց Պետրոյսին ներս կանչել:

Այժմ արդէն Աննա Միխայլովնան Վեննայի ամենալաւ վարպետի շինած գործիքով զինուած կանխաւ տօնում էր իւր յաղթանակը, որ տանելու էր գիւղական անպաճոյճ գործիքի վրայ: Նա հաւատացած էր, որ իւր Պետրոյսն այժմ արդէն կը մոռանայ ախոռն էլ, սրնգահարին էլ, և իւր բոլոր հաճույքը իրենից կստանայ: Ծիծղուն աչքերով մտիկ տուեց մայրը Մակ-

սիմի հետ վեհերկոտուութեամբ ներս մտնող երեխին ու Իօխիմին, որը թուլտուութիւն էր խնդրել հեռու երկրից բերած գործիքի ձայնը լսելու, և այժմ ամօթխածութեամբ աչքերը խոնարհած, ցցունքը (քեաքուլը) կախ արած կանգնած էր դրան կողքին: Երբ որ քեռի Մակսիմն ու Պետրոյսը նստեցին բազմոցի վրայ, մայրը յանկարծ բաղխեց դաշնակի ստեղունքը:

Նա ածուժ էր այն պիէսը, որ օրիորդ Կլապսի առաջնորդութեամբ կատարելապէս ուսումնասիրել էր պաննի Ռադեցկու պանսիօնում: Դա մի այնքան էլ աղմկալի բան չէր, բայց բաւական մանուածապտոյտ, մատների բաւական ճկունութիւն պահանջող հատուած էր: Աննա Միխայլովնան հրապարակական հարցաքննութեան միջոցին այդ պիէսի շնորհիւ առատ գովասանք էր վաստակել թէ իրեն և թէ մանաւանդ իւր ուսուցչուհու համար: Ոչ ոք չի կարող հաստատապէս ասել, բայց շատերը գլխի էին ընկել, որ պաննի Եացենկոն հէնց այդ կտրճատեւ քառորդ ժամուայ միջոցին, որ այդ խրթին պիէսն էր ածուժ, կարողացել էր հրապուրել լուսեաց պան Պոպէլսկուն: Այժմ դեռատի կինը միւսնոյն բանն էր ածուժ մի ուրիշ լաղթանակ տանելու գիտակցական հաշուով.—նա ցանկանում էր աւելի զօրեղ կերպով գրաւել իւր որդու փոքրիկ սիրտը, որ արդէն հրապուռուած էր գեղջկական սրինգով:

Սակայն այս անգամ նրա ակնկալութիւններն ի դերեւ ելան, Վեննայի գործիքն անզօր եղաւ Ուկուայնայի ¹⁾ ուռի կտորի դէմ մաքառելու: Զժմարիտ է,

¹⁾ Հնում Ուկրայնա կոչուում էին Մոսկվայի թագաւորութեան մէջ սահմանի մօտ եղած գաւառները: Ներկայումս այդ անունը մնացել է միայն Մալաուսիայի համար, որ երոպական Ռուսիայի Հարաւային մասն է, իսկ Ժողովուրդն էլ կոչւում է մալաուս:

Վեննայի ¹⁾ դաշնամուրը զօրաւոր միջոցներ ունէր, թանկագին փայտ, հիանալի լարեր, Վեննայի վարպետի պատուական զործ, ընդարձակ բարձրահունչ ձայների հարստութիւն ունէր նա: Բայց Ուկրաինայի սրինգն էլ իւր դաշնակիցներն ունեցաւ, որովհետեւ նա իւր տանն էր, Ուկրաինայի հարազատ բնութեան մէջ:

Քանի գեռ Իօխիմն այդ սրինգը իւր դանակով չէր կտրել ու միջուկն էլ շիկացրած երկաթով դաղել, նա տատանուում էր այստեղ, արդէն մանկան ծանօթ մայրենի գետակի մօտ, նրան փայփայում էր նոյն Ուկրաինայի արեւը, որ ջերմացնում էր և իրեն, մանկանը, միևնոյն Ուկրաինայի քամին էլ փչում էր վրան, մինչև որ Ուկրաիւնցի սրնգահարի սուր աչքը նրան նկատեց ողողուած դահլաւանդի վրայ: Եւ այժմ օտար երկրացի եկուորի համար դժուար էր մաքառել տեղական հասարակ սրնգի հետ, քանի որ այդ սրինգը կոյր մանկան համար երևան էր եկել նիրհման խաղաղ ժամին, երեկոյեան խորհրդաւոր շշուկի, քուն մտնող հաճաքենիների սօսաւիւնի միջոցին՝ Ուկրաինայի ամբողջ հայրենի բնութեան հետ միացած:

Բացի դրանից, պանի Պոպէլսկայան շատ հեռու էր Իօխիմի հմտութեանը հաւասարուելուց: Ծղմարիտ է, նրա բարակ մատները թէ՛ աւելի ճկուն էին և թէ՛ դիւրաշարժ, նրա ածած մեղեդին աւելի բարդ ու փաթեթամ, իսկ օրիորդ Նլապսն էլ շատ աշխատանք էր թափել իւր աշակերտուհուն դժուարին գործիքի վրայ ածել սովորեցնելու համար. բայց դրա փոխարէն Իօխիմն էլ երաժշտական բնատուր զգացմունք ունէր. նա եւ սիրում էր, և տխրում. իսկ թէ՛ սիրելիս և թէ՛ տրեւելիս գիմում էր հարազատ բնութեան: Նրան անպա-

¹⁾ Աւստրիայի մայրաքաղաքն է:

ճուճ եղանակներ սովորեցնողը եղել է այդ բնութիւնը, զրա անտառի աղմուկը, տափաստանի արօտի խաղաղ շշուկը, այլ և հայրենի մտախոհ, հինաւուրց երգը, որը դեռ իւր մանկական օրրանի մէջ էր լսել:

Այո, Վեննայի գործիքին դժուար էր յաղթել գեղջկական սրնգին: Եւ ըոպէ անգամ չանցած Քեռի Մակսիմը իւր անթացուպով յատակին խփեց ուժգին: Աննա Միխայլովնան քեռի Մակսիմի կողմը դարձաւ և Պետրիկի դժգոյն դէմքի վրայ տեսաւ նոյն արտայայտութիւնը, որով մանուկը գարնանային առաջին զօսանքի անմոռանալի օրը վէր էր ընկել արօտի մէջ:

Իօխիմը կարեկցաբար մտիկ տուեց մանկանը, ապա արհամարհական հայեացք գցեց գերմանական երաժշտական գործիքի վրայ ու իւր կոպիտ կօշիկներով ընդունարանի յատակը թրխթրխկացնելով հեռացաւ գնաց:

VIII

Այս անաջողութիւնը շատ արտասուք պատճառեց խեղճ մօրը՝ արտասուք ու ամօթ: Ի՞նչ, «ողորմած պանի» Պոպէլսկայեան, որ «ընտիր հասարակութեան» բուռն ծափահարութեան էր արժանացած, իրեն այսպէս բոլորովին յաղթուած զգալ, և այդ էլ ումնից: Մի որ և իցէ ձիապան Իօխիմից ու նրա տխմար ծուանից: Եւ երբ մտաբերեց անաջող նուագածութիւնից յետոյ խախուի ¹⁾ արտայայտած արհամարհալից հայեաց-

¹⁾ Խախու կոչում են Մալաուսիայի բնիկներին, որոնք սովորութիւն ունէին իրենց գլխի կատարից թողնել մի փունջ մազ՝ ծամ արած, ցցունք (քեաքուլ), ըստ երևութին մողոների իշխանութեան ժամանակից մնացած սովորութիւն: Դըրանից էլ առած երկիրը կոչում են խախանդիա, աղամարդկանց՝ խախու, իսկ կանանց՝ խախուկա: Մ. Թ.

քը, բարկութիւնից նրա երեսը կրակ կտրեցաւ, և անկեղծօրէն ատեց այդ «զգուելի գեղջուկին»:

Բայց և այնպէս ամեն իրիկուն, երբ զաւակը դէպի ախոռն էր վազում, նա բաց էր անում պատուհանը, կռթնում ու անյազարար ականջ դնում: Սկզբում նա արհամարհական զայրութիւն էր ականջ դնում և աշխատում էր միայն ծաղրելի կողմեր գտնել այդ «տըխմար շվշվոցի» մէջ: Բայց տակաւ առ տակաւ—նա ինքն էլ չէր կարողանում իրեն հաշիւ տալ, թէ ինչպէս եղաւ այդ—տխմար շվշվոցը, սկսեց տիրել իւր ուշադրութեանը, որից լետոյ արդէն սկսեց ազահաբար ունկնդրել մատիոհ—տխուր եղանակներին: Այն ժամանակ նա ինքն իրեն հարց էր տալիս, թէ ինչո՞ւմն է դրանց հրապուրը, նրանց կախարդական գաղտնիքը, և կամաց-կամաց այդ կապոյտ երեկոները, իրիկնադէմի անորոշ ստուերն ու բնութեան հետ երգի ունեցած զարմանալի ներդաշնակութիւնը՝ նրան այդ հարցը պարզեցին:

»Այո,—մտածում էր նա ինքն էլ լաղթահարուած ու նուաճուած,—այստեղ մի բոլորովին այլատեսակ, անկեղծ զգացմունք կայ... մի դիւթական բանաստեղծութիւն, որ ձայնախաղերով կարելի չէ սովորել»:

Եւ դա ճշմարիտ էր: Այդ բանաստեղծութեան գաղտնիքն այն կապն էր, որ կար վաղուց մեռած անցեալի և յաւետ կենդան, յաւետ մարդկային սրտին ազդող ու այդ անցեալին վկայ բնութեան միջև: Իսկ նա, այդ ճարպով ածած անճոռնի կօշիկներ հագած, կոշտացած ձեռներ ունեցող կոպիտ գիւղացին, իւր սրտում կրում էր այդ ներդաշնակութիւնը, բնութեան այդ կենդանի զգացումը:

Եւ Աննա Միխայլովնան զգում էր, որ իւր մէջ գոռոզ «պանին» խոնարհում էր գեղջուկ ձիապանի ա-

ուաջ: Նա մոռանում էր Իօխիմի կոպիտ հագուստը, նրա վրայից փչող կուպրի հոտը, և երգի լուշիկ գեղ-գեղանքի միջից իւր առաջ գծագրւում էր նրա հեզա-համբոյր դէմքը, մոխրագոյն աչքերի քնքուշ հայեացքը, երկար բեխերի տակ խաղացնող վեհերկօտ-ծաղրական ժպիտը: Ժամանակ առ ժամանակ բարկութեան բոցը նորից երևան էր գալիս նորատի կնոջ դէմքի ու քունքերի վրայ, — նա զգում էր, որ իւր որդու ուշադրու-թիւնը գրաւելու համար կռիւ մղելով՝ այդ «գեղջու-կին» հաւասարուել, նրա հետ մի գծի վրայ էր կանգ-նած, և նա, այդ «գեղըցին», յաղթել էր իրեն:

Իսկ պարտիզի ծառերը շշնջում էին նրա գլխի վե-րևը. կտպոյտ երկնքում հրհրատում էր գիշերը և կա-պոյտ շամանդաղի նման սփռւում երկրիս երեսին, և միևնոյն ժամանակ Իօխիմի երգերի արտայայտող ջերմ թախիծը գեղւում էր մանկամարդ կնոջ հոգու մէջ: Նա աւելի ու աւելի խոնարհւում էր և աւելի ու աւելի սովորում հասու լինել անմիջական և զուտ անարուեստ բանաստեղծութեան անպաճոյճ գաղտնիքին:

IX

Այո, զուտ, վառ զգացում ունէր գեղըցի Իօխիմը: Իսկ ինքը՝ Միթէ այդ զգացումից ոչ մի կաթիլ չունի ինքը: Բայց ինչ ջերմութիւն է ուրեմն իւր կրծքի մէջ, և ինչի՞ տյգքան լուզուած բաբախում է սիրտը և աչքերն ականայ արտասուքով լցւում: Միթէ զգա-ցում չէ դա, սիրոյ կիզիչ զգացում չէ դէպի իւր բախ-տագուրկ կոյր որդին, որ իրենից խօս է տալիս, Իօխի-մի մօտ գնում, և որին ինքը չէ կարողանում կենդա-նի վայելչութիւն պատճառել:

Նա լիշեց իւր նուագածութիւնից մանկան դէմքի վրայ երևան եկած ցաւի արտայայտութիւնը և աղե-

խարշ արտասուքի կաթիլները թափուեցան նրա աչքերից. նա ժամանակ առ ժամանակ հազիւ հազ զսպում էր իրեն խեղդող, դուրս ժալթքելու պատրաստ հեկեկանքը:

Խեղճ մայր: Ջաւակի կուրուծիւնը իրեն համար էլ մշտական, անբուժելի ցաւ էր դարձել: Այդ արտայայտում էր թէ իւր ցոյց տուած ցաւագար-չափազանցացրած քնքշութեան մէջ, և թէ ամբողջապէս իրեն կլանած այն զգացման մէջ: որ հազարաւոր անտեսանելի լարերով իւր վշտահար սիրտը կապում էր մանկական տանջանքի ամեն արտայայտութեան հետ: Այդ պատճառով էլ այն, որ ուրիշին զայրոյթ կպատճառէր միայն՝— գեղջուկ-սրնգահարի հետ ունեցած այս տարօրինակ մրցումը՝— ամենազօրեղ-չափազանցացրած կիզիչ տանջանքների աղբիւր դարձաւ նրա համար:

Այսպէս, առանց նրան թեթեւութիւն պատճառելու, անցնում էր ժամանակը, թէև դա անօգուտ էլ չմնաց նրա համար,— նա ինքն էլ սկսաւ իւր մէջ զգալ մեղեդիի ու բանաստեղծական զգացման այն կենդանի հոսանքը, որ արտայայտում էր խախօլի երգի մէջ և այնքան կախարդել էր իրեն: Այն ժամանակ նրա մէջ յոյս ծագեց: Անձնավստահութեան յանկարծական զեղման ըռպէներին նա մի քանի անգամ մօտենում էր դաշնամուրին և կափարիչը բաց անում, որպէս զի ստեղների քաղցրագահ բախումներով խեղդէ մեղմ սրընդի ձայնը: Բայց ամեն անգամ էլ անվճռականութեան ու աթոթխած վեհերկոտութեան զգացումը նրան ետ էր կասեցնում այդ փորձերից: Նա մտաբերում էր իւր մանկան տանջանք արտայայտող դէմքն ու խախօլի արհամարհական հայեացքը, և մթութեան մէջ ամօթից ալրուում էին նրա սլոտերը, իսկ ձեռքը երկչոտ անյագութեամբ անց էր կացնում դատարկ օդի մէջ, ստեղների վերեւից:

Բայց և այնպէս օր օրի վրայ նրա մէջ աւելանում էր իւր ներքին ոյժի մի տեսակ գիտակցութիւն և, յարմար ժամանակները, երբ մանուկը երեկոյեան դէմ խաղ էր անում հեռաւոր ճեմելիքում կամ զբօսնելու էր գնում, նստում էր դաշնամուր տօնելու։ Առաջին փորձերից մի այնքան էլ զոհ չէր նա՝ ձեռները իւր ներքին գիտակցութեան չէին հնազանդուում։ Գործիքի հնչիւնները սկզբում խորթ էին թւում իւր տրամադրութեան։ Բայց կամաց-կամաց այդ տրամադրութիւնը աստիճանաբար աւելացող ամբողջականութեամբ ու թեթեւութեամբ ձուլւում էր այդ հնչիւնների հետ։ Խախտի դասերն իզուր չանցան, իսկ մայրական ջերմ սէրն ու այն զգաստ ըմբռնողութիւնը, որով հասկացել էր, թէ ի՞նչ բանն էր այդքան զօրեղ կերպով իշխել երեխի սրտին, նրան հնարաւորութիւն տուին այդ դասերը շատ շուտով իւրացնելու։ Այժմ նրա մատները ոչ թէ ճարճատուն մանուածապտույտ «պիէսներ» էին ածում, հապա մեղմ երգեր, Ուկրաինայի տխուր «խոհերը» մայրական սիրտն ամոքելով հնչում էին ու լալիս մութ սենեակներում։

Վերջապէս նա այնքան վստահութիւն ստացաւ, որ դուրս եկաւ յայտնի պատերազմ, և ահա, երեկոները մի տարօրինակ մրցութիւն սկսուեց կալուածատիրոջ տան և Իօսիմի ախոռի միջև։ Մի կողմից յետ ընկած ծղոտածածկ ախոռից դուրս էին թռչում սրնգի գեղգեղուն դալլալիկները, իսկ միւս կողմից հաճաքենիների սաղարթի արանքով լուսնի լոյսի արտափայլմունքից ցոլացող տիրական տան բաց պատուհաններից սլանում էին դաշնամուրի լիահնչիւն երգեցիկ դաշնակները։

Սկզբում ոչ երեխան և ոչ էլ Իօսիմը չէին ուզում ուշադրութիւն դարձնել ապարանքի խրթնածածուկ

գործիքի վրայ, որի մասին նրանք նախապաշարուած էին: Մինչև անգամ երբ Իօսիմը կանգ էր առնում, մանուկը կիտում էր յոնքերն ու անհամբերութեամբ նրան դռն անում:

— Դէ, դէ, ածիր:

— Բայց դեռ երեք օր չանցած Իօսիմը սկսեց իւր այդ դադարներն աւելի ու աւելի լաճախ կրկնել: Նա շուտ շուտ սրինգը մի կողմն էր դնում և առաւելող հետաքրքրութեամբ ականջ դնում դաշնամուրի ձայներին. այդպիսի միջոցներին մանուկն էլ էր ականջ դրնում ու մոռանում էր իւր բարեկամին դրդել, զօր անել: Վերջապէս Իօսիմը մտախոհ կերպով ասաց.

— ОТО-ЖЪ ЯКЪ ГАРНО... Бачъ, яка воно штука...

Իսկ լետոյ էլ, նոյն մի բանի ունկնդրող մտազբաղ-մտամոլոր կերպարանքով, երեխին գիրկն առաւ ու պարտիդի միջով գնաց դէպի ընդունարանի բաց պատուհանը:

Նա կարծում էր, թէ „ողորմած պանին“ իւր սեփական զուարճութեան համար էր միայն ածում ու իրենց վրայ ուղադրութիւն չէ դարձնում: Մինչդեռ Աննա Միխայլովնան լռել էր իւր ոսոխ-սրնգի դադարելը, տեսնում էր իւր լաղթանակը, և նրա սիրտն ուրախութիւնից բաբախեց:

Միևնոյն ժամանակ լիովին հանգաւ նաև նրա դէ-դի Իօսիմը տաճած զայրոյթը: Նա երջանիկ էր և խոստովանում, որ այդ երջանկութիւնը Իօսիմին է պարտական՝ — նա սովորեցրել էր իրեն, թէ ինչպէս պէտք էր մանկանը կրկին դէպի ինքը հրապուրել, և եթէ այժմ իւր գաւազը նոր տպաւորութիւնների ահագին գանձեր ստանար, պէտք է նրանք երկուսն էլ գեղջուկ սրնգահարին, իրենց ընդհանուր ուսուցչին շնորհապարտ լինէին:

(Կը շարունակուէր)

